

SÛDÎ'NİN ŞERH-İ GÜLİSTAN'DA ŞEM'İ'YE YÖNELTTİĞİ SAHİH NÜSHALARA MUHALEFET VE NÜSHA TERCİHİ İLE İLGİLİ ELEŞTİRİLER

*İbrahim KAYA**

ÖZET

Sûdî Fars edebiyatının temel klasiklerinden olan ve bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı imparatorluğunun hüküm sürdüğü coğrafyada da büyük bir takdir ve beğeniyle okunan Hafız Divanı, Bostan ve Gülistan'a şerh yazmış bir şahsiyettir. Sûdî'nin Şerh-i Gülistan'da kendinden önce Gülistan'a şerh yazanlarla ilgili bir hayli eleştirisi bulunmaktadır. Bu eleştirilerin hedefindeki şahsiyetlerden biri de Şem'î'dir. Eserde yaklaşık beşyüz yerde Şem'î'yi hedef alan eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştiriler bazı yönlerden içiçe girmiş bir hal olsa da bunları *Sağlam Nüshalara Muhalefet Etmekle İlgili Eleştiriler, Anlamla İlgili Eleştiriler* ve *Dilbilgisi, Üslûp ve Nazım Şekilleri ile İlgili Eleştiriler* olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bu çalışmada her iki şarihin hayatı ve Gülistan'a yazdıkları şerh hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Şem'î'nin sağlam bir metin tespitindeki dikkatsizlik ve yanlışlıkları ve sağlam nüshalara muhalefet etmesi ve nüsha tercihinin dair Sûdî'nin kendisine yönelttiği eleştiriler sınıflandırılacak, bu eleştiriler ve gerekçeleri ayrıntılı olarak ele alındıktan sonra her iki şarihten hangisinin haklı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sûdî, Şerh-i Gülistan, Şem'î, Gülistan, Şerh, Şarih

SUDI'S CRITICS TO ŞEM'I IN THE ŞERH-I GULISTAN RELATING TO THE DIFFERENCES FROM THE SOUND MANUSCRIPTS AND CHOOSE THE BEST FROM MANUSCRIPTS

ABSTRACT

Sudi is an author who wrote interpretation of Hafız Divan, Bostan and Gulistan which are essential Persian classics and were read widely in the world as well as in Ottoman Empire with great pleasure. In Sudi's Şerh-i Gulistan, there are many critics about the previous interpretations of Gulistan. One of the targets of the critics is Şem'î. In

* Yrd. Doç. Dr., KSÜ Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: ibrahimkaya53@gmail.com

the work, there are critics on Şem'î approximately in five hundred places. Although these critics are complicated in some ways, these can be grouped into three main titles: The critics relating to the differences from the main copy, the critics on meaning and the critics on grammar, style and verse forms. In this article, brief information about both interpreters and their interpretations about Gulistan will be given. After this introduction, Sudi's critics on Şem'î's carelessness and mistakes to determine the sound texts and differences from the main copy will be classified and these critics and justifications will be explained in details. Consequently it will be tried to determine which annotator is more accurate in his justifications.

Keywords: Sudi, Şerh-i Gulistan, Şem'î, Gulistan, Interpretation, Annotator

Giriş

Aslen Bosnalı olan Sûdî uzun bir tahsil hayatı geçirdikten, Diyarbakır, Şam Bağdat ve Necef gibi yerlerde dönemin büyük bilginlerinden *Hafız Divanı*, *Bostan* ve *Gülistan* gibi Fars edebiyatının temel klasiklerini okuduktan sonra İstanbul'a dönmüş, II. Sultan Selim'in saltanat döneminin başlangıcında Sokollu Mehmed Paşa'nın sadarete bulunduğu sırada At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa sarayındaki has oğlanlara hoca olarak tayin edilmiştir. Burada belirli bir süre görev yaptıktan sonra emekli edilmiş ve ömrünün sonlarına doğru önce *Hafız Divanı*, sonra *Gülistan* ve en sonunda *Bostan*'a şerh yazmıştır. Ölüm tarihi ile ilgili eski kaynakların verdiği bilgi gerçeği yansıtmaz. Çünkü *Şerh-i Bostan*'ı kendi ifadesiyle 2 Şevval 1006/8 Mayıs 1598'de tamlamıştır. Dolayısıyla ölüm tarihinin bundan sonra olması gerekir.¹

Esas ismi Mustafa bin Mehmed olan ve *Bostan*, *Gülistan* ve *Hafız Divanı* da olmak üzere **on iki** adet esere şerh yazan şarih Şem'î, Sultan III. Murad ve oğlu III. Mehmed'le yakın ilgisi olan bir şahsiyettir. Mevlevî olan Şem'î, *Mesnevî*'ye yazılan ilk tam şerhin müellifidir (Öztürk 2010: 503). Bu şerh, bünyesinde barındırdığı yanlışlıklardan dolayı Gölpınarlı tarafından eleştirilir (Gölpınarlı 1989: XXVI). Şem'î, *Gülistan* şerhini kendisinden şehzadelik döneminde Farsça öğrenen III. Mehmed'in ricasıyla yazdığını eserin sebab-i telif kısmında söylemektedir (ŞG: 3)². *Gülistan* şerhini ne zaman tamamladığını eserde zikretmese de Öztürk (2010: 503) eserin 976/1578 yılında telif edildiğini söylemektedir³. Dolayısıyla Sûdî'den beş-altı yıl sonra ölen Şem'î (Öztürk 2010:

¹ Sûdî'nin hayatı ve eserleri hakkında bk. İbrahim Kaya (2008). *Sûdî Şerh-i Divan-ı Hafız: Kelimeler-Remizler-Kavramlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nazif Hoca (1980). *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni*, İstanbul: İÜ Şarkiyat Enstitüsü.

² Sûdî'nin müstakil olarak dört defa basılan *Şerh-i Gülistan*'ı ayrıca hamisinde Şem'î şerhiyle birlikte 1293/1876 yılında basılmıştır. Bu çalışmada esas aldığımız bu matbu nüsha makalede ŞG kısaltmasıyla gösterilecektir.

³ Şem'î'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Şeyda Öztürk (2011). *Şem'î Efendi ve Mesnevi Şerhi*, İstanbul: İsam Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

503) *Gülîstan*'a Sûdî'den yirmisekiz yıl önce şerh yazmış olmaktadır. Çünkü Sûdî, *Gülîstan* şerhini 1004 yılında tamamladığını söyler (ŞG: 512).

Sa'dî'nin *Gülîstan*'ı geniş bir coğrafyada okunup beğenilen bir eser olduğu için hem tercüme hem de daha iyi anlaşılabilmesi için şerh edilmiştir. Bu şerhler arasında Türkçe şerhlerle birlikte Arapça şerhler de bulunmaktadır (Canpolat 2006: 12–23). Bu şerhlerden Bosnalı Sûdî'nin *Şerh-i Gülîstan*'ının kırkaltı adet yazma nüshası bulunmaktadır (Kaya 2008: 35). Şem'î'nin *Gülîstan* şerhinin ise Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde yüzbeş adet yazma nüshası mevcuttur (Öztürk 2010: 503). Sûdî *Gülîstan* şerhini hangi yılda tamamladığını eserin sonundaki şu manzumede ifade etmektedir:

*Şu dem kim şerhe hâtîf didi temmet
Gad idi sorar isen sâl-i hicret
Safer mâhının üçünciydi rûzı
Ki tekmlîni Mevlâ kıldı rûzî
Mübârek olsun okuyup yazana
Dahi sehv u hatâsını düzene*

Ġad kelimesi ebced hesabıyla 1004 olduğu için bu yılın Safer ayının üçüncü günü miladî 8 Ekim 1595 yılına tekabül etmektedir. Sûdî *Şerh-i Divan-ı Hafız'ı* ise 1003 yılında tamamladığını söylediğine göre (Kaya 2008: 32) *Şerh-i Gülîstan* bir yıl gibi bir süre içinde tamamlanmış olmaktadır. Eser 5 defa İstanbul'da basılmıştır. 1249/1833–4, 1276/ 1859, 1286/1869, 1291/1874 ve 1293/1876. Bizim bu çalışmada esas aldığımız nüsha hamisinde Şem'î şerhiyle birlikte 1293'te basılan matbu nüshadır. Ayrıca Sûdî'nin bu şerhi Farsça'ya tercüme edilmiştir (Kaya 2008: 36). Sûdî eseri çok sevdiği ve hürmet ettiği Şeyh-i Harem Ömer Efendi'nin ricası üzerine telif ettiğini söylemektedir.

Şem'î, *Gülîstan*'a yazdığı şerhin telif sebebi olarak padişahın sekiz cennet bahçelerinin bile kıskandığı melek huylu, güzel karakterli ve uzun süredir kendisinden Farsça öğrenen oğlu Mehmed Çelebi'nin ısrarını gösterir ve eserin müsveddeye ihtiyaç duymadan beş ayda tamamlandığını söyler (ŞG: 3–4). Şem'î bir kelime hakkında yorumda bulunurken ikiyüzden fazla *Gülîstan* kitabı gördüğünden (ŞG: 49) bahsetmektedir. O bu ifadesiyle bu kadar *Gülîstan* nüshası gören bir kişinin sağlam bir metin tespitinde başarılı olduğuna okuyucuyu inandırmak istemektedir. Şem'î'nin şerhi Sûdî'nin şerhine kıyasla oldukça kısadır. Çok nadir istisnalar dışında tercüme özelliği gösterir.

Sûdî'nin Şem'î'ye Yönelttiği Nüsha Yanlışlıkları ile İlgili Eleştiriler

Sûdî'nin *Şerh-i Gülîstan* adlı eserini hamisinde Şem'î'nin şerhiyle birlikte basanlar dörtüzdoksandört yerde derkenarda “Redd-i Şem'î” ibaresini koymuşlardır. Bunların elliye yakın bir kısmı Şem'î'nin metin tespitindeki dikkatsizlik ve hatası üzerine Sûdî tarafından kendisine yöneltilen eleştirilerdir. Sûdî bu tarz hataları bazen “sahîh nüshalara muhâlefet”, bazen de “kadîm nüshalara muhâlefet” şeklinde ifade eder. Herhangi bir yanlış nüshanın esas alınması beraberinde bir sürü anlam yanlışlıkları ortaya çıkarmaktadır. *Şerh-i Gülîstan*'da Şem'î'ye sağlam nüshalara muhalefet etmekle yöneltilen eleştirileri değişik açıdan sınıflandırmak mümkündür. Bu tasnifin sınırlarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak zordur. Çünkü bazen birbiri içine girmiş durumlarla karşılaşmak mümkündür. Yine de konunun daha iyi anlaşılması için bir sınıflandırma yapılması gereklidir. Aşağıda bu tarz eleştiriler altı ana başlık altında gösterilecektir. Bu tarz eleştirilerin geçtiği yer hem

Sûdî şerhinde hem de birlikte basıldığı Şem'î şerhinde büyük bir çoğunlukla aynı sayfada geçtiği için sadece Farsça metnin iktibas edildiği ilk yerde sayfa numarası verilecek, diğer açıklamalar aynı sayfada yapıldığı için onlar için ayrıca sayfa numarası belirtilmeyecektir. Farsça metnin veya açıklamaların bir sonraki sayfaya sarktığı durumlarda bir sonraki sayfa numarası da metnin sonuna ilave edilecektir. Bu sınıflandırmaya geçmeden önce Şem'î'nin nüshalarda olanları beğenmemesi ve *Gülîstan*'da olmayan bir kıta ekleyip şerhetmesi hakkında Sûdî'nin eleştirilerine bakmak yararlı olacaktır.

Doğru Nüshalara Şem'î'nin İtirazı

Şem'î metni doğru yazmakla birlikte ulaşabildiği nüshaların gerçeği yansıtmadığını söyleyerek bir kelime yerine alternatif olarak başka kelime önerir. O, Sa'dî'nin de bu şekilde yazmış olduğuna inanır ve müstensihlerin metnin aslımı bozduklarına hükmeder. Değişikliği önerdiği kelimenin geçtiği cümle şöyledir:

Mevzi'î hoş u hurrem u dirahâtân-ı dil-keş der-hem. Goftî ki hurde-i minâ ber-hâkeş rihte vu 'ikd-i Süreyyâ ez-târekeş âvîhte (ŞG: 49).

Sa'dî'nin arkadaşıyla beraber gecelediği çimenliğin güzel ve canlı olduğunu ve ağaçların sık ve iç içe girmiş olarak bulunduğunu söyledikten sonra bu yer hakkında “Şayet sen o yeri görseydin derdin ki sanki o yerin toprağı üzerine yeşil cam parçacıkları dökülmüş ve o ağaçların tepesine Ülker boğumu asılmış.” diye söyler. Sûdî'ye göre ağaçların tepesine Ülker boğumu asılmaktan maksat “elma, armut ve kiraz ve diğer ağaçların top top olan ve Ülker boğumuna benzeyen çiçekleri buradaki ağaçların tepesinde asılı olarak bulunmasıdır.

Şem'î metnin nüshalarda bu şekilde yazılmış olmasına itirazda bulunarak “*Târekeş* yerine *tâkeş* yazılıysa tarsî' sanatı olacağı için daha güzel olurdu. Kanaatime göre Sa'dî *tâkeş* yazmış, müstensihler bu kelimeyi bozarak *târekeş* şekline çevirmişlerdir. Bununla beraber bizzat gördüğüm ikiyüzden fazla *Gülîstan* kitabının hepsinde *târekeş* yazıldığı için ben de *târekeş* şeklini tercih edip ona göre şerh ettim.” der.

Târek tepe anlamına gelen bir kelimedir, *tâk* ise asma çubuğu anlamındadır. Dolayısıyla *târekeş* onun tepesi, *tâkeş* ise onun asma çubuğu anlamına gelmektedir. Şem'î ise üzüm salkımı Süreyya takımı yıldızlarına benzediği için *tâkeş* kelimesinin yazılmış olmasını daha doğru görmektedir. Halbuki bir önceki cümlede *dirahâtân* (ağaçlar) kelimesi geçtiği için burada *tâkeş* kelimesinin kullanılması doğru olmaz.

Sûdî “*Târekeş* bedeli *tâkeş* diyeydi fikra-i ûlâ ile san'at-ı tarsî' olurdu diyenler ma'lûmdur ki san'at-ı tarsî' ne olduğunu ve nice olduğunu bilmezler imiş, belki hâk ve tâk beyninde tecnis-i mutarraf, ve rihte ve âvîhte beyninde sec'-i mutarraf olurdu.” diyerek Şem'î'yi eleştirmektedir.

Ayrıca metnin anlamlandırılması açısından her iki şarih arasında farklar bulunmaktadır.

Şem'î'nin “Ülker boğmağı yani ıkda benzer Süreyyâ ol dirahatların fevkinde asılmışdır dir idin, ki evrâkın içinde öyle görünürdü.” tercümesi de yanlıştır. Bir gerdanlık gibi olan Süreyya yıldız takımı ağacın tepesine asılmış demek ağaç yapraklarının arasından Süreyya yıldız takımı öyle görünürdü demek değildir. Sûdî'ye göre elmanın ve armudun ve kirazın ve diğerlerinin top top olan çiçeği Süreyya boğumuna benzetilmiştir ve ağacın tepesine asılı olanlar bunlardır. Yoksa bu ibare Süreyya yıldız takımı yaprakların arasından öyle görünürdü anlamına gelmez.

Gülîstan'da Olmayan Şiri Şerhetme

Şem'î, *Gülîstan*'da geçen bir kıtayı tercüme ettikten ve bu kıta ile ilgili ve onun içeriğini destekleyen bir beyit iktibas ettikten sonra *Gülîstan*'da olmayan bir kıta yazarak onu tercüme ve

şerhe kalkışır ve bu kıtanın Sa'dî'ye ait olmadığını söylemez. Şerh geleneğinde iktibas edilen şiirler şerh edilmediği için okuyucu bunların asıl metin olmadığını kolaylıkla anlayabilir. Fakat Şem'î'nin bu geleneğe uymaması ve şerhettiği kıtanın Sa'dî'ye ait olmadığını belirtmemesi okuyucuda bu kıtanın *Gülîstan*'da bulunduğu izlenimini bırakacağı için şerh geleneği açısından doğru değildir. Şerhedilen şiirin esas metin olarak algılanmaması için şarihler böyle bir şeyden sakınmalıdırlar. Şem'î'nin *Gülîstan*'da olmayan bir kıta yazarak şerh etmesini Sûdî “Böyle yapan ma'tûh (bunak) bunun gibi şeyleri galiba marifet zannedermiş. Şayet böyle ise ne kötü bir zan ve ne kötü bir anlayış.” (ŞG: 250) diyerek oldukça sert ifadelerle eleştirir.

Bu iki husustan sonra şimdi bu eleştirilerin sınıflandırılmasına geçebiliriz.

I) Ki Edatı İle İlgili Eleştiriler

Farsçada *ki* edatı oldukça yaygın kullanılan ve çok değişik anlam ve görevleri bulunan bir edattır. Eski şerh kitaplarında *ki*'nin bu fonksiyonlarına göre ona değişik adlar verilir. Söz gelimi *çünkü* anlamında kullanıldığı zaman *harf-i ta'lîl* diye adlandırılır. Türkçede *diyor ki* veya *bilmiyor ki* şekillerinde görüldüğü gibi fiillerden sonra geldiği ve açıklayıcı bazı şeyleri fiile bağladığı durumlarda *harf-i beyan* diye adlandırılmaktadır, böyle durumlarda *ki*'den sora gelen kısım kendinden önce gelen fiilin nesnesi konumundadır. Şayet *ki* edatı kendinden sonra gelen yan cümlecisi sıfat-fiil olarak kendinden önceki kelime veya kelime grubuna bağlıyorsa *harf-i râbıt-ı sıfat* diye isimlendirilmektedir. Yaygın olarak kullanıldığı bu üç görevi dışında daha bir hayli görevleri ve anlamları bulunan bu edat Şem'î'nin şerhettiği *Gülîstan* nüshasında bazen terk edilmekte bazen fazla olarak bulunmakta bazen de cümle içindeki yeri değiştirilerek yanlış bir yere yerleştirilmektedir. Her üç durumla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

a) Ki Edatının Terk Edilmesi

Sûdî *Gülîstan*'ın kadim nüshalarında bulunduğunu söylediği üç yerde *ki* edatını terk ettiğini söyleyerek Şem'î'yi eleştirmektedir.

1.

Şem'î: *Yekî ez-bendegân-ı gunehgâr-ı perîşân-rûzgâr* (ŞG: 16).

Sûdî: *Ki her geh ki yekî ez-bendegân-ı gunehgâr-ı perîşân-rûzgâr*.

Sûdî “Malûm ola ki Gülîstânın kadîm nüshalarında *ki her geh ki yekî ez-bendegân* vâki'dir ve ekserinde *ki yekî* düşmüş, ammâ râbıtasız *yekî* nedretle vâki'dir. Pes, kadîm nüshalara muhâlif yazanlar manâ-yı müstakîme muhâlif yazmışlar.” diyerek Şem'î'yi eleştirmektedir.

Şem'î *Yekî ez-bendegân*'dan önce yukarda *Der-haber'est ki* geçtiğini söylerse de orada *ki* edatını kullanmamıştır. Zaten *ki*'yi kullanması cümle yapısını bozar. Yukarda geçen kısım “*Der-haber'est ez-server-i kâ'inât u mefhar-i mevcûdât*” ile başlar. “Kâinatın serveri ve mevcudatın iftihar kaynağından haberde (hadiste) gelmiş” şeklinde tercüme edilecek bu kısımda *der-haber'est*'ten sonra *ki* edatı konulması mümkün değildir. O zaman anlam “ Haberedir ki (hadiste gelmiş ki) kâinatın serveri ve mevcudatın iftihar kaynağından” şeklinde olacağı için tuhaf bir yapı ortaya çıkar. Dolayısıyla *ki* edatının yeri Hz. Peygamber'le alakalı uzun sıfatların bittiği yerden sonra olmalıdır. Sûdî de bunu tercih etmiştir.

2.

Şem'î: *Ân-çi hudâvend “dâme mulkuhu” fermûd 'ayn-ı hakikat'est eger der-silk-i sohbet-i ân bedân terbiyet yâftî vu yekî ez-îşân şudî* (ŞG: 87).

Sûdî: *Ân-çi hudâvend “dâme mulkuhu” fermûd 'ayn-ı hakikat'est ki eger der-silk-i sohbet-i ân bedân terbiyet yâftî yekî ez-îşân şudî*.

Turkish Studies

Her iki nüsha arasındaki iki fark vardır. Şem'î'nin esas aldığı metinde '*ayn-ı hakikat'est* kısmından sonra *ki* edatı bulunmamaktadır. Ayrıca *yekî ez-îşân şudî* kısmından önce fazla olarak bir atıf vavı konulmuştur. Sûdî "Ez-îşân şudî fikrasının evveline vâv-ı âtıfa îrâd eyleyen şartı cezâsız komuşdur. Ayn-ı hakîkât'est'den sonra harf-i ta'lîli yani *ki* harfini terk idenler maksûda vâsıl olmamışlar." diyerek Şem'î'yi eleştirir. Birbiriyle bağlı bu iki yanlışın metnin yanlış anlamlandırılmasına nasıl etki ettiğini görmek için her iki şarih'in tercümesine birlikte bakmak gerekir:

Şem'î: Eger bu civân ol yaramazların sohbetine münselik olup terbiyet bulaydı ve bunların hûyunı tutaydı ve onlardan biri olaydı yani anlar gibi hûn-rîz olaydı ol vakit pâdişâh hazretinin sözi mesmû' ve makbûl olurdu.

Sûdî: Ol nesneyi ki pâdişâh "mülki dâim olsun" buyurdu, ayn-ı hakîkatdir. Zîrâ eger bu oğlan ol yaramazların musâhabeti dizisinde ve anların sırasında terbiyet bulaydı, buyurduğunuz gibi anların biri olurdu.

Eski gramer kitaplarında geçen *şart cümlesi* ve *şartın cezası* terimleri hakkında şunları hatırlamak gerekir. Bilindiği gibi *şart* cümleleri bir hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez, ondan önce veya sonra mutlaka asıl cümlenin bulunması gerekir (Ergin 1985: 405). "Hava yağarsa çarşıya gideceğim." cümlesinde "Hava yağarsa" kısmı bir hüküm ifade etmez, "çarşıya gideceğim" cümlesi asıl cümledir ve hüküm ifade eder. Eski gramer kitaplarında bu yardımcı cümleye *şart cümlesi*, asıl cümleye ise *ceza cümlesi* veya *şartın cezası* denilmekteydi. *Şart* cümleleri mutlaka bir ceza cümlesi isterler, aksi takdirde anlam eksik kalır.

Şem'î'nin metne atıf vavı ekleyerek "Eger bu civân ol yaramazların sohbetine münselik olup terbiyet bulaydı ve bunların hûyunı tutaydı ve onlardan biri olaydı yani anlar gibi hûn-rîz olaydı." şeklinde tercüme etmekle *şart* cümlesini cezasız bırakmış olmaktadır. Sûdî atıf vavını koymayarak "Şayet bu çocuk o yaramazlarla birlikte onların terbiyesini alsaydı onlardan biri olurdu." şeklinde tercüme ederek *şart* cümlesinin cezasını yani asıl cümleyi zikretmiş olmaktadır. Şem'î ise *ki* edatını terk ederek *eger*'den önceki kısmı *şartın cezası* olarak düşünmek zorunda kalmıştır. Ayrıca "Eger bu civân ol yaramazların sohbetine münselik olup terbiyet bulaydı ve bunların hûyunı tutaydı ve onlardan biri olaydı yani anlar gibi hûn-rîz olaydı *ol vakit pâdişâh hazretinin sözi mesmu' ve makbûl olurdu.*" şeklinde metnin anlamlandırılması mümkün değildir. Çünkü "Pâdişahın ferman ettiği şey gerçeğin ta kendisidir." anlamındaki ilk kısmın *şart* cümlesinin cevabı olması mümkün değildir. Çünkü cümlenin sonunda "est" (-dır) eki bulunmaktadır. Bu ek düşünülerek anlam verilirse şöyle tercüme edilmesi gerekirdi: "Şayet bu çocuk kötülerle birlikte olup onların terbiyesine dâhil olsa ve onlardan biri olsaydı *pâdişahın ferman ettiği şey gerçeğin ta kendisidir.*" Şem'î böyle bir tercüme yapamayacağı için metni istediği şekilde tercüme etmekte bir beis görmemiştir.

3.

Sûdî: *Nik-baht ki'st u bed-baht ki?* (ŞG: 450).

Şem'î "Bed-baht ki" yerine "bed-baht çîst" yazdığı için seciyi bilmemekle eleştirilir. Ayrıca "Bedbaht nedir?" şeklinde bir soru da Türkçe açısından problemlidir. "Bedbaht kimdir?" şeklinde olmalıdır.

b) Metne Ki Edatı Eklenmesi

Şem'î şerhinde beş yerde cümlenin yapısını ve akışını bozan bu tarz ilaveler bulunmaktadır.

1.

Sûdî: *Yekî ez-pâdişâhân-ı pîşîn der-ri'âyet-i memleket sustî kerdî vu leşker be-sahtî dâştî. Çun duşmen-i sa'b rûy numûd heme puşt bi-dâdend* (ŞG: 117).

Şem'î: *Yekî ez-pâdişâhân-ı pîşîn ki der-ri'âyet-i memleket sustî kerdî vu leşker be-sahtî dâştî. Çun duşmen-i sa'b rûy numûd heme puşt bi-dâdend.*

Sûdî “*Der-ri'âyet-i memleket* evvelinde *ki* harfini kitâbet eyleyen aceb ne manâ mülâhaza eyledi.” diyerek bu ilavenin anlamı bozduğuna işaret etmektedir.

“Eski padişahlardan birisi (**ki**) memleketi görüp gözetmekte ihmal gösterirdi ve askere katı davranırdı. Zorlu bir düşman ortaya çıkınca hepsi padişahı bırakıp kaçtılar.” anlamına gelen bu cümlelere parantez içerisinde gösterdiğimiz gibi *ki* edatını eklemek gereksiz ve anlamı bozacak bir ekleme olmaktadır. Şem'î ise hem metinde hem de tercümede gereksiz olarak bu eklemeyi yapmaktadır.

2.

Sûdî: *Yekî ez-îşân zebân-ı ta'aruz dirâz kerd u melâmet kerdên âgâz ki in hareket munâsib-i hâl-i hiredmendân ne-kerdî. Hırka-i meşâyih be-çunîn mutribî dâdî ki der-heme 'omreş diremî der-kef ne-bûde-est u karâze'i der-deff* (ŞG: 226–227).

Şem'î: *Yekî ez-îşân zebân-ı ta'aruz dirâz kerd u melâmet kerdên âgâz ki in hareket-râ munâsib-i hâl-i hiredmendân ne-kerdî ki hırka-i meşâyih be-çunîn mutribî dâdî ki der-heme 'omreş diremî der-kef ne-bûde-est u karâze'i der-deff.*

Sûdî “*Hareket*'den sonra *râ* yazanlar cemî' nüshalara muhâlif yazmışlar. *Hırka-i meşâyih* evvelinde *ki* yazanlar da böyle imişler.” diyerek yazılan *ki*'nin nüshalarda bulunmadığından bahseder.

Hareket kelimesi *râ* ekini almadan da fiile bağlı olarak belirtme eki almış gibi *hareketi* şeklinde tercüme edilebilmektedir. Dolayısıyla burada nüshalara muhalefet sözkonusudur. *Hırka-i meşâyih*'ten önce *ki* edatının getirilmesi nüshalara muhalif olmakla beraber zaten ilk bakışta fazla olduğu, cümle içinde bir fonksiyonu bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü *ne-kerdî* fiili ile birinci cümle bitmektedir.

(Onlardan birisi itiraz dilini uzattı ve kınamaya başladı ki bu hareketi akıllıların haline uygun olarak yapmadın. (**ki**) Meşayih hırkasını şöyle bir şarkıcıya verdin ki bütün ömründe eline bir dirhem geçmemiş ve avucunda bir altın kırıntısı bulunmamıştır.) Parantez içinde gösterdiğimiz *ki* edatını Şem'î tercümede de korumaktadır. Şayet Şem'î *ki* edatına *çünkü* anlamı verseydi her iki cümle arasında sebep sonuç bakımından bir ilgi düşünülebilirdi.

3.

Sûdî: *Du dervîş-i Horâsânî mülâzım-ı sohbet-i yek-dîger siyâhat kerdendî* (ŞG: 275).

Şem'î: *Du dervîş-i Horâsânî ki mülâzım-ı sohbet-i yek-dîger siyâhat kerdendî.*

Şem'î metni “İki Horasanlı derviş **ki** biri birinin sohbetine mülâzım seyâhat eylerler idi.” şeklinde tercüme eder. Bu *ki*'nin gereksiz olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır.

4.

Sûdî: *Evvel bâzergânî ki bâ-vucûd-ı ni'met u meknet, gulâmân u kenîzân-ı dil-âvîz u şâgirdân-i çâpuk dâred* (ŞG: 305).

Şem'î: *Evvel bâzergânî ki bâ-vucûd-ı ni'met u meknet ki gulâmân u kenîzân-ı dil-âvîz u şâgirdân-i çâpuk dâred.*

Turkish Studies

Sûdî “Gulâmân evveline bir **ki** lafzını îrâd eyleyen hak ma'nâyâ vâsıl degil imiş.” diyerek Şem'î'yi eleştirir. Bu *ki* edatının gereksizliği cümlelerin tercümesinde açıkça görülür. Her iki şarihin tercümesi şöyledir:

Şem'î: Ol beş tâ'ifenin evvelkisi bir bâzargân ki ni'met ve kudretin vücûdı ile **ki** gönül meyl idici zîbâ gulâmlar ve ra'nâ kenîzekler dahi çâpük ve maslahat-güzâr hizmetkarlar tutar.

Sûdî: Evvelkisi bâzergândır ki ni'met ve kudret vücûdıyla dil-âvîz civânları ve câriyeleri ola ve çâpük hizmetkârları dahi ola.

5.

Sûdî:

Ey tabl-i bulend-bâng-i der-bâtın hiç

Bî-tûşe çi tedbîr konî vakt-i pesîç (ŞG: 432)

Şem'î:

*Ey tabl-i bulend-bâng **ki** der-bâtın hiç*

Bî-tûşe çi tedbîr konî vakt-i pesîç

Şem'î *bâng* kelimesinden sonra *ki* edatı eklediği birinci mısrayı “Ey bulend âvâzlu tabl **ki** batnında marifet ve fazlından hiç nesne yokdur.” şeklinde tercüme eder. *Bâng* kelimesi birbuçuk hece olduğu hâlde tekrar *ki* edatı eklenmekle hece sayısı arttırıldığı için vezne hâle getirmekle eliştirilmektedir. Sûdî ayrıca anlam cihetiyle de yanlış yapıldığını söyler.

Sûdî *der-bâtın hiç* kısmını *tabl* (davul) kelimesinin ikinci sıfatı olarak düşünür ve “Ey sesi yüksek ve içinde hiç nesne olmayan (içi boş) davul! Ahiret hazırlığını görmek vaktinde azıksız ne tedbir etmekte? Yani herkes ahiret için azık tedarik ettiği zaman sen bu riya ve aldatma yüküyle hangi tedbiri etmekte?” şeklinde beyti anlamlandırır.

Burada başına önek gelen kelimeyle tamlama yapılıp yapılamayacağı hususu da öne çıkmaktadır. Sûdî bu tarz tamlamaların yapılabileceğini söyler. Mesela Hafız Divanı'nda geçen “*Azm-i dîdâr-ı tu dâred cân-ı ber-leb âmede*” mısraında geçen *cân-ı ber-leb âmede*'nin “dudağa gelmiş yani çıkmak üzere olan can” anlamında bir tamlama oluşturduğunu söyler (ŞDH 1/12). Yine “*Âh ezîn lutf-i be-envâ'-ı 'itâb-âlûde*” mısraındaki *lutf-i be-envâ'-ı 'itâb-âlûde* kısmını izafet-i beyaniye (sıfat tamlaması) olarak adlandırır ve anlamını “Ah bu lütufla karışmış olan itabdan” şeklinde verir (ŞDH 3/188). Yukardaki beyitte de aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla *ki*'yi bağlaç görevine almadan da sıfat tamlaması olabilmektedir.

c) Ki Edatının Yerinin Değiştirilmesi

Şem'î şerhinde iki yerde *ki* edatının cümle içinde yerinin değiştirilerek yanlış yere konulduğu görülmektedir.

1.

Sûdî: *În tâ'ife-râ tarîkî'st ki tâ iştihâ gâlib ne-şevend çîzî ne-horend u henûz **ki** iştihâ bâkî bâşed dest ez-ta'âm bâz dârend* (ŞG: 272).

Şem'î: *În tâ'ife-râ tarîkî'st ki tâ iştihâ gâlib ne-şevend çîzî ne-horend u henûz iştihâ bâkî bâşed **ki** dest ez-ta'âm bâz dârend*

Ki bağlaç fonksiyonunda olduğu için *henûz **ki** iştihâ bâkî bâşed* kısmı “iştihanın baki olduğu an (şu an)” anlamındadır. *Bâşed*'den sonra konulan *ki* cümlelerin yapısını bozar. Zaten Şem'î

de “Henûz iştiâ bâkî olur yani bâkî iken taamdan el girü tutarlar yani ferâgat iderler.” diyerek tercüme ettiği yerde bu *ki*'yi kullanmamaktadır.

Tercüme: Bu taifenin âdetidir ki iştiâları galip/belirgin olmadan bir şey yemezler. İştiâları baki olduğu an yani iştiâları baki iken yemekten ellerini çekerler.

2.

Sûdî: *Meger kûdekî ki ber-bâm-ı ribât be-bâzîçe ez-her taraf tîr endâhtî* (ŞG: 324).

Şem'î: *Meger kûdekî ber-bâm-ı ribât ki be-bâzîçe ez-her taraf tîr endâhtî*.

Şem'î burada *ki* edatının yerini değiştirip *ber-bâm-ı ribât*'tan sonra koyduğu için Sûdî tarafından doğru anlamdan nasipsiz olmakla eleştirilmektedir.

“Meğer bir küçük çocuk **ki** kervasarayın damı üstünde oyuncakla her tarafa ok atıyordu.” yerine “Meğer bir küçük çocuk kervasarayın damı üstünde **ki** oyuncakla her tarafa ok atıyordu.” şeklini alan bir tercümenin yanlış olduğunu anlamak için fazla düşünmeye bile gerek bulunmamaktadır.

II) Vâv (u, vu) İle İlgili Eleştiriler

Vâv genelde bağlama edatı olarak kullanılırsa da hâl bildiren edat fonksiyonu da bulunmaktadır. Bu tarz yanlışlıklar metinde iki şekilde görülmektedir.

a) Vâv'ın Yazılmaması

Şem'î şerhinde iki yerde görülmektedir. Her iki şekil arasında belirgin bir anlam farkı göze çarpmaz.

1.

Sûdî: *Çendân ki neşât u mulâ'abet kerd u bisât-ı mudâ'abet gusterd* (ŞG: 40).

Şem'î: *Çendân ki neşât-ı mulâ'abet kerd u bisât-ı mudâ'abet gusterd*.

Buradaki farklılık Sûdî'nin *neşât u mulâ'abet* şeklinde bir bağlama grubu olarak aldığı kısmı Şem'î *neşât-ı mulâ'abet* şeklinde tamlama olarak alması ve anlamını *mülâabet sürûri* olarak vermesidir. Sûdî ise bağlama grubunu *sürûr ve şadmanlık* olarak tercüme eder.

2.

Sûdî:

Ne-hored şîr nîm-horde-i seg

V'er be-sahtî bi-mîred ender-gâr (ŞG: 284).

Şem'î'de ikinci mısranın başında *v'er* yerine *ger* bulunmaktadır. Sûdî bu vâv'ın hal bildiren (başına geldiği cümleyi durum bildiren zarf yapan) vâv olduğunu söyleyerek *ger* yazanları sağlam nüshalara muhalif yazmakla eleştirir. Her iki şekilde de anlamca belirgin bir fark olmaz. Her iki şarihin verdiği anlam şöyledir:

Sûdî: Arslan it artığını yimez, hâlbuki mağârada şiddet-i cû'la ölürse de.

Şem'î: Arslan kelbin artığını yimez, eger mağârada sahtlık ve açlık ile öle.

b) Metinde Bulunmadığı Halde Vâv İlave Edilmesi

Şem'î şerhinde dört yerde böyle fazladan vâv ilavesi görülmektedir.

1.

Şem'î: *Ân-çi hudâvend "dâme mulkuhu" fermûd 'ayn-ı hakikat'est eger der-silk-i sohbet-i ân bedân terbiyet yâftî vu yekî ez-îşân şudî* (ŞG: 87).

Sûdî: *Ân-çi hudâvend "dâme mulkuhu" fermûd 'ayn-ı hakikat'est ki eger der-silk-i sohbet-i ân bedân terbiyet yâftî yekî ez-îşân şudî.*

Şem'î bu cümlede hem *ki* edatını terk etmekte hem de gereksiz yere atıf vâvı eklemektedir. Yukarda *ki* edatının terk edildiği yerde zikredilen bu örnekte görülen husus Şem'î'nin gereksiz yere atıf vâvı eklemekle cümlenin yapısını bozması ve bu bozuk yapıya göre tutarsız anlam vermesi olmaktadır. Sûdî'nin "Zirâ eger bu oğlan ol yaramazların musâhabeti dizisinde ve onların sırasında terbiyet bulaydı, buyurduğunuz gibi anların biri olurdu." şeklinde anlamlandırdığı *ki*'den sonraki kısım atıf vâvı konulmakla Şem'î tarafından "Eger bu civân ol yaramazların sohbetine münselik olup terbiyet bulaydı ve bunların hûyunu tutaydı ve onlardan biri olaydı yani anlar gibi hûn-rîz olaydı." şeklinde bütünüyle şart cümlesi haline getirilmiş, cümlenin baş kısmı ise zorlamalarla ve dilin kuralları bertaraf edilerek şart cümlesinin cevabı haline getirilmeye çalışılmıştır.

2.

Sûdî: *Der-câmi'-i Ba'lbek kelime'i çend ber-tarîk-i va'z mî-goftem bâ-cemâ'atî efsurde dil-murde râh ez-'âlem-i sûret be-ma'nâ ne-burde. Dîdem ki nefesem der-ne-mî-gîred u âteş-i germ-i men der-hîzum-i ter-i îşân eser ne-mî-koned* (ŞG: 209).

Şem'î: *Der-câmi'-i Ba'lbek kelime'i çend ber-tarîk-i va'z mî-goftem bâ-cemâ'atî efsurde dil-murde vu râh ez-'âlem-i sûret be-ma'nâ ne-burde dîdem ki nefesem der-ne-mî-gîred u âteş-i germ-i men der-hîzum-i ter-i îşân eser ne-mî-koned.*

Sûdî "*râh*'ın evvelinde vâv-ı atıf yazarlar sahîh nüshalara muhâlif yazmışlar ve cemâate sıfat-ı sâlis olduğunu bilmemişler." diye söyler. Şem'î de bunlar arasındadır. Yani *cemaat*'in üç tane sıfatı bulunmaktadır: *Efsurde, dil-murde, râh ez-'âlem-i sûret be-ma'nâ ne-burde*: Donuk, gönülleri ölmüş, dış görünüşten manaya geçememiş bir topluluk. Şem'î'nin yanışı sadece bununla sınırlı değil. O birinci cümlenin *burde* kelimesinde bittiğinin farkında değil. Dolayısıyla *cemaat* için iki tane sıfat düşünmektedir. Üçüncü sıfatı yeni bir cümlenin başı olarak kabul eder. "Ve suret âleminden ma'nâya yol iletmemiş bir tâife gördüm ki" diyerek cemaati niteleyen "donuk, gönülleri ölmüş" sıfatlarını "dış görünüşten manaya geçememiş" sıfatından gereksiz yere ayırmaktadır. Her iki şarihin verdiği anlam şu şekildedir:

Şem'î: Ba'lbek câmiinde birkaç kelime va'z tarîki ile eydür idim ölmüş gönüllü muncemid yani fehimsiz bir tâifeye. Ve sûret âleminden manâya yol iletmemiş bir tâife gördüm ki nefesim yani nasîhatim tesîr itmez ve benim germ âteşim anların yaş heyzuminde eser eylemez yani sözümün aslâ tesîri yok.

Sûdî: Ba'lbek camiinde va'z tarikiyle bir nice kelime söyledim, yani halka va'z iderdim. Hâsılı, kendileri tonmuş ve kalbleri ölmüş bir cemaate nush ve pend iderdim, âlem-i sûretten âlem-i manâya yol iletmemiş, hâsılı, bir bölük kâsiler idi. Gördüm ki nefesim ve kelimât-ı nefisim yani va'z-ı dil-pesendim ve tezkîr-i dil-peziirim ol taş yüreklilere tesir eylemez ve benim ısıcak ateşim yani ateş gibi sûznâk kelimâtım anların yaş odun gibi bârid tabîatlerine eser eylemez, hâsılı, ol hacir dilli Ba'lbek kavmine nefes-i sûznâkim ve pend-i âteşnâkim tesir eylemez.

Sûdî'nin hem metnin tespitindeki başarısı hem de açıklayıcı unsurları bünyesinde barındıran tercümesiyle Şem'î'ye karşı bariz bir üstünlüğü göze çarpmaktadır.

3.

Sûdî: *Ser der-beyâbân nihâd u bi-reft tâ teşne vu gurisne vu bî-tâkat ber-ser-i çâhî resîd* (ŞG: 317).

Turkish Studies

Şem'î bu cümlelerin başına bir atıf vavı koyduğu için eleştirilir. Bu cümlelerin bir önceki cümleye bağlama edatı (vâv) ile bağlanması gereksizdir. Çünkü bu cümle yeni bir cümledir.

4.

Sûdî:

Me-kon rahm ber-gâv-i bisyâr-hâr

Ki bisyâr-husb'est bisyâr-hâr (ŞG: 498–499).

Şem'î ikinci mısraya bir atıf vâvı ilave ederek “*Ki bisyâr-husb'est u bisyâr-hâr*” şeklinde okur ve “Ziyâde-hâr yani çok hârlık çekici gâv üzre terahhum eyleme. Zîrâ o çok uyuyıcı ve çok yiyicidir.” şeklinde anlamlandırır. Şem'î'nin şayet varsa böyle bir nüshayı tercih etmesi doğru olmadığı gibi, kendisinin böyle bir vâv eklemesi de yanlıştır. Doğrusu Sûdî'nin tercih ettiği şekildedir. İkinci mısra “*Çünkü çok yiyen elbette çok uyuyandır*” şeklinde özne ve yüklemden oluşan müstakil bir cümledir.

Ayrıca şunu eklemek gerekir: Şem'î'nin verdiği anlamda problem sadece atıf vâvının eklenmesiyle cümlelerin öğelerinin değişmesiyle sınırlı değildir. O ayrıca *horden* fiilinin hal kökü olan ve bileşik sıfat yapmak için kullanılan *hâr* kelimesini *zelil ve hakir* anlamında düşünerek beytin anlamını bütünüyle bozmuş ve beyitte verilmek istenen mesajı bertaraf etmiştir. Sûdî beyti şöyle anlamlandırır: “Çok yemek yiyen öküze yani sadece yeme kaygısında olan obur kimseye merhamet etme, yani onu insan kabul edip de ona acıma. Çünkü çok yiyen ebette çok uyur.”

Şem'î'nin gâv (öküz) kelimesinin şiirde kullanıldığı anlama dokunmaması da ayrıca bir eksikliktir ve bu şekilde bir anlam okuyucuya açık bir mesaj vermekten uzaktır.

III) Fillerle İlgili Yanlışların Eleştirilmesi

Bu tarz yanlışlar bazen fiilin terk edilmesi, bazen tekil fiilin çoğul şeklinde yazılması, bazen olumlu fiilin olumsuz yazılması, bazen fiil kipinin doğru yazılmaması, bazen de fiilin yanlış seçilmesinden kaynaklanır. Şem'î şerhinde altı yerde bu tarz yanlışlık görülmektedir.

a) Var Olan Fiilin Yazılmayıp Terk Edilmesi

1.

Sûdî: *Goft: Bi-rânîd in gedâ-yı şûh-ı mubezzir-râ ki çendîn ni'met be-endek muddet ber-endâht. Ne-dâned ki hazîne-i beytu'l-mâl lokma-i mesâkîn'est ne tu'me-i ihvân-ı şeyâtîn* (ŞG: 114).

Şem'î: *Goft: Bi-rânîd in gedâ-yı şûh-çeşm-i mubezzir-râ ki çendîn ni'met u mâl-râ be-endek muddet ber-endâht ki hazîne-i beytu'l-mâl lokma-i mesâkîn'est ne tu'me-i ihvân-ı şeyâtîn*.

Şem'î koyu karakterle gösterdiğimiz üç yerde yanlış yapmaktadır. Burada sadece fiili terk etmesi ele alınacaktır. Sûdî “**Ne-dâned** ibâretini terk idenler sahîh ibâreti terk eylemişler.” diyerek Şem'î'yi eleştirmektedir. Her iki şarihin verdiği anlam şöyledir:

Şem'î: Bu israf idici küstah gedayı buradan sürünüz ki bu kadar nimet ve malı azıcık zamanda telef eyledi **ki** beytü'l-mâl hazinesi miskinlerin lokmasıdır, şeyâtîn kardaşlarının rızkı degildir.

Sûdî: Sürün bu küstah, edebsiz müsrif cerrarı, bundan gitsün ki bu kadar nimet ve malı azıcık zamanda telef idüp yabana atdı yani israf ile zayi eyledi. **Bilmez ki** veya **bilmez mi ki** hazîne-i beytü'l-mâl fukara ve mesâkîn lokmasıdır, yani bunlara nafaka olmağičün ve def'-i ihtiyac içün virilür. Lokma-i ihvân-ı şeyâtîn degildir, yani müsriflere ve mütliflere israf ve itlaf içün virilmez. Hâsılı, hazîne-i beytü'l-mâl muhtacların hakkıdır, mübezzirinin hakkı degildir.

Turkish Studies

Şem'î'nin *bilmez* anlamındaki fiili terk etmesinin cümlede belirgin bir eksikliğe sebep olduğu dikkatle düşünmeye ihtiyaç duyulmadan da açıkça görülmektedir. Sûdî'nin "mübezzirînin hakkı degildir." cümlesinde geçen "mübezzirîn" kelimesi onun derin bilgisini ve çağrışımlarının güçlü oluşunu göstermektedir. Çünkü Sa'dî "ihvân-ı şeyâtîn" demekle Kur'an'daki "Savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır." (İsra/27) ayetine telmihte bulunmaktadır. Sûdî de bu ayette geçen "mübezzirîn" kelimesini kullanmakla telmih hakkını vererek tercüme ve şerh etmiş olmaktadır.

b) Tekil Fillerin Çoğul Yazılması

1.

Sûdî: *Muşâhedetu'l-ibrâri beyne't-tecellî ve'l-istitâr" mî-numâyed u mî-rubâyed* (ŞG: 206).

Şem'î: *Muşâhedetu'l-ibrâri beyne't-tecellî ve'l-istitâr" mî-numâyend u mî-rubâyend.*

Böyle çoğul yazarları Sûdî "ma'nâyla cem' olamamışlar." şeklinde eleştirir. Filler çoğul şeklinde yazılınca özne değişmiş olacağı için cümlenin anlamı da değişmektedir. Her iki şarihin cümleye verdikleri anlamların sadeleştirilmesi şu şekildedir:

Sûdî: İyilerin yani peygamberler ve velilerin Hakk'ı müşahede etmeleri tecelli ve gizlenmek arasındadır. Allah bazen bunlara cemalini gösterip seyr ettirir, bazen de gizler. Yani Hakk'ın cemali bazen görünür, bazen de gizlenip görünmez.

Şem'î: İyilerin yani Hakk'ın dergâhında makbul olanların müşahedesini ve keramet göstermesini aşikâre ve gizlilik arasındadır. Bir dem gösterirler, bir dem kaparlar yani setr ederler.

Dolayısıyla her iki okunuş farklılığı anlamca büyük farklılıklara sebep olmaktadır. Cümlenin siyak ve sibakına bakıldığı zaman Sûdî'nin tercih ettiği metin ve anlamın tutarlı olduğu anlaşılmaktadır. Burada şu bilgileri de hatırlamak gerekir: Farsça'da bazı fiiller hem geçişli hem de geçişsiz olarak kullanılır. Söz gelimi *sûhten* fiili hem *yakmak* hem de *yanmak* anlamına gelir. Yukardaki metinde geçen *numûden* (numâyed) fiili de hem *görünmek* hem de *göstermek* anlamına gelebilmektedir. Şem'î bu fiilin *göstermek* Sûdî ise *görünmek* anlamını tercih etmektedir.

2.

Sûdî:

Nîk bâşî vu bedet gûyed halk

Bih ki bed bâşî vu nîket bînend (ŞG: 231–232)

Şem'î:

Nîk bâşî vu bedet gûyend halk

Bih ki bed bâşî vu nîket bînend

Sen iyi bir kimse olup da halkın seni kötü zannetmeleri ve senin için yaramaz bir kimsedir demeleri onların seni iyi birisi zannedip de aslında senin yaramaz bir kimse olmandan daha iyidir.

Şem'î ikinci beyitte geçen *gûyed* fiilini *gûyend* şeklinde yazdığı için vezne hâle vermekle eleştirilmektedir. Türkçe'de "*Halk söyler*" denilince öznenin grup ismi olması fiilin çoğul olmasını

Turkish Studies

gerektirmediği gibi burada da benzer durum sözkonusudur. Dolayısıyla fiili *güyend* (söylerler) olarak söylemeye gerek yoktur. Ayrıca bu durum vezin açısından da problemlidir.

c) Olumlu Fiillerin Olumsuz Yazılması

Sûdî:

Bâ-tab'-ı melûlet çi koned dil ki ne-sâzed

Şerta heme vaktî ne-buved lâyıık-ı keştî (ŞG: 298).

Şem'î:

Bâ-tab'-ı melûlet çi koned dil ki bi-sâzed

Şerta heme vaktî ne-buved lâyıık-ı keştî

Şem'î birinci mısradaki *ne-sâzed* fiilini olumlu yani *bi-sâzed* şeklinde okumaktadır. Sûdî “Cemî' şurrâh bâ-i meksûre ile (*bi-sâzed* şeklinde) yazmışlar, lâkin hatâ eylemişler, ki bunda bâ ile olunca manâsı olmaz.” diyerek onları eleştirir. Her iki şarihin beyte verdiği anlam şöyledir:

Şem'î: Nice itsün gönül ki senin melûl tab'ın ile düzile yani muvâfakat idüp anın ile sulh ve ilhâd üzre ola. Hâsıl-ı manâ; dil tab' ile her zamân bir hâl üzre olmaz, zîrâ gâh şadân gâh nâlân olur. Muvâfık yel her bir vakit keştîye muvâfık esmez, belki gâhî muhâlif eser.

Sûdî: Gönül neye mâlikdir ki senin melûl tab'ına uymaya yani muvâfık olmaya, hâsılı, muvâfık olması zarûrîdir, zîrâ sâhibi anı iktizâ ider, yani muvâfakat iderse bi't-tab' eylemez, belki bi'l-kasr eyler. Niteki rih-i şerta bi't-tab' her keştîye lâyıık olmaz. Meselâ Mısır'a Rûm'dan giden keştîye poyraz lâyııktır, ammâ gelene lâyıık degil, belki lodos lâyııktır. Mısırâ'-ı sâni mısırâ'-ı evvele nisbet makâm-ı ta'lilde vâki'dir.

Türkçe benzer yapıdaki başka bir örnekle konuyu açıklayacak olursak “Adam ne yapsın ki ağlamasın.” (Ağlamayıp da ne yapsın) cümlesi Şem'î tarafından “Adam ne yapsın ki ağlasın.” haline çevrilmiş olmaktadır. Ayrıca şerta kelimesine verilen anlamın farklılığı da ikinci bir yanlış olarak karşımıza çıkar. Bu kısım anlamla ilgili eleştiriler kapsamına girdiği için burada ele alınmayacaktır.

d) Fiili Kipinin Yanlış Yazılması

Sûdî:

Hergiz îmin zi-mâr ne-nşestem

Ki bi-dânistem ân-çi haslet-i û'st (ŞG: 319–320).

Şem'î:

Hergiz îmin zi-mâr ne-nşînem

Ki bi-dânistem ân-çi haslet-i û'st

Şem'î şerhinde *ne-nişestem* (oturmadım) yerine *ne-nişînem* (oturmam) bulunmasını Sûdî fahiş bir hata olarak niteler ve “İkinci mısradaki geçen *bi-dânistem* (bildim) fiili geçmiş zamandır ve *hergiz* (asla) edatı Arapça *kattu* edatına benzer ve mazi fiiliyle kullanılır, muzaride kullanılması *lahn*'dir.” diye söyler. Yani kullanılsa da bu kullanılış doğru değildir der. Ayrıca bütün nüshaların mazi fiiliyle yani *ne-nişestem* şeklinde olduğunu söyler ve *ne-nişînem* yazarların manaya vukufları olmadığını söyler. Şem'î her ne kadar fiili geniş zaman olarak *ne-nişînem* şeklinde yazar ve böyle anlamlandırır da beytin tercümesinin *yani* ile başlayan açıklayıcı kısmında geçmiş zaman anlamı vermek zorunda kalmıştır.

Şem'î: Hergiz yılandan îmîn *oturamazam* tâ ki bildim ol nesneyi ki anın hûyıdır. Yani yılan adamı sokup helâk itdüğünü malûm idelden beri andan îmîn *oturmadım*, tamâm hazer üzre oldum.

e) Fiilin Yanlış Seçilmesi

Sûdî:

Dîde şikîbed zi-temâşâ-yı bâğ

*Bî-gul u nesrîn **be-ser âred** dimâğ* (ŞG: 326).

Şem'î:

Dîde şikîbed zi-temâşâ-yı bâğ

*Bî-gul u nesrîn **be-ser âyed** dimâğ*

Sûdî “*Be-ser âred*” fiiline “geçinür ve ömür geçürür.” anlamı verdikten sonra “*Be-ser âred* yerine *be-ser âyed* yazan indî yazmış.” diye Şem'î'yi eleştirir. Her iki şarihın beyte verdiği anlam şöyledir:

Sûdî: Göz bâğ ve râğ temâşâsınsız sabr ider, yani bâğ ve sahrâ temâşâsını eylemese sabr ider ve noksân da görmez. Meşâm ve dimâğ da gül ve sünbül ve nesrîn koklamasa ömri hadde ve gâyete iledür ve bî-kusûr geçinür.

Şem'î: Göz sabr ider bâğ temâşâsından ki hergiz ana zarar gelmeye. Gülsüz ve nesrînsiz dimâğ başa, yani latîf râyihalar dimâğa ursa aslâ dimâğa ziyân olmaz, ansız hayât müyesser olur.

Şem'î'nin cümleleri okuyucuya tatmin edici ve sağlam bir anlam vermekten de çok uzaktır. “Göz bâğ temaşâsından sabr eder ki asla ona zarar gelmesin” cümlesiyle Şem'î acaba neyi ifade etmeye çalışmaktadır. Herhalde o böyle yapmakla anlamadığı bir mısraya anlaşılabilir bir anlam vermek istemektedir. “Gül ve nesrînsiz dimâğ başa, yani latîf kokular başa vursa” kısmı da garabette öncekini aratmayacak niteliktedir. Yukardaki cümleleri okuyan acaba Sa'dî'nin beyitten kastettiği anlamı anlamış olabilirler mi?

IV) İlaveler

Şem'î metne bazen bir kelime bazen kısa bir cümle bazen de edat veya çekim ekleri ekleyerek kendince metni anlaşılır hale sokmak istemektedir. Bu tarz ilaveler bazen anlamı bozacak bir şekil almaktadır. *Ki* edatı ilavesi yukarda ayrıca ele alındığı için burada tekrar edilmeyecektir. Bunları şöylece sınıflandırabiliriz:

a) Metinde Olmayan Fakat Anlamı Belirginleştiren İlaveler

1.

Şem'î: *İkbâl u devlet-i hudâvendî **bâkî** bâd* (ŞG: 93).

Sûdî: *Devlet u ikbâl-i hudâvendî bâd.*

Burada Şem'î'nin tercih ettiği metin anlam açısından anlaşılması daha kolay bir metindir. Fakat dil sık sık eksilteli yapılara başvurmakta beis görmez. Dolayısıyla burada sahîh nüshalarda böyle bir kelimenin olup olmadığına bakmak gerekir. Sûdî kendi tercih ettiği şekil için “Sahîh nüshalar böyle vâkî'dir, takdîri; dâim veyâ bâkî ve sâbit veyâ câvîddir. Peş, bu elfâzın birisini kitâbetde isbât idenler sahîh nüshalara muhâlîf eylemişler.” diyerek metnin daha kolay anlaşılması için herhangi bir ekleme yapanları eleştirmektedir.

2.

Sûdî: *Zûr-âverân-ı rûy-ı zemîn puşt-i û-râ **be-zemîn ne-y-âverendî*** (ŞG: 422).

Turkish Studies

Şem'î: *Zûr-âverân-ı rûy-ı zemîn der-musâra'a puşt-i û-râ be-zemîn ne-y-âverdendî.*

“Yeryüzünün güçlülere onun sırtını yere getiremezdi.” cümlesi “Yeryüzünün güçlülere **güreşte** onun sırtını yere getiremezlerdi.” şeklini almaktadır. Bu ekleme anlamı daha açık ve belirgin hale soksa da bütün nüshalara muhalif olmakla eleştirilmektedir.

b) Gereksiz İlaveler

1.

Sûdî: *Goft: Bi-rânîd in gedâ-yı şûh-ı mubezzir-râ ki çendîn ni'met be-endek muddet ber-endâht* (ŞG: 114).

Şem'î: *Goft: Bi-rânîd in gedâ-yı şûh-çeşm-i mubezzir-râ ki çendîn ni'met u mâl-râ be-endek muddet ber-endâht.*

Sûdî “Şûh'dan sonra **çeşm** lafzını ziyâde iden zâid eylemiş ve ni'met'den sonra **mâl-râ** lafzını ziyâde idenler sahih nüshalara muhâlefet eylemişler.” diyerek Şem'î'yi eleştirir.

Çendîn ni'met be-endek muddet şeklinde var olan seci ni'met'ten sonra **mâl-râ** eklenmekle kaybolmaktadır. Ayrıca “Bu kadar nimeti” yerine “ bu kadar nimet ve malı” demek anlam açısından gerekli değildir. *Şûh* kelimesi burada küstah anlamında kullanılmaktadır. Bunu *şûh-çeşm* şekline getirmeye gerek yoktur. Şem'î de “Bu israf edici küstah gedayı buradan sürünüz.” diye anlam verir ve *çeşm* kelimesine temas etmez.

2.

Sûdî: *Yekî ez-îşân zebân-ı ta'aruz dirâz kerd u melâmet kerdin âgâz ki in hareket munâsib-i hâl-i hiredmendân ne-kerdî* (ŞG: 226–227).

Şem'î: *Yekî ez-îşân zebân-ı ta'aruz dirâz kerd u melâmet kerdin âgâz ki in hareket-râ munâsib-i hâl-i hiredmendân ne-kerdî.*

Sûdî “Hareket'den sonra *râ* yazanlar cemî' nüshalara muhâlif yazmışlar.” diyerek bu ekin hiçbir nüshada bulunmadığını söylemektedir. *Hareket* kelimesi *râ* ekini almadan da fiile bağlı olarak belirtme eki almış gibi *hareketi* şeklinde tercüme edilebilmektedir. Dolayısıyla burada nüshalara muhalefet sözkonusudur.

3.

Sûdî: *Hergiz ân zevk u şâdî ferâmûş ne-konem ki pendâştem ki gendum-i biryân'est u bâz ân telhî vu nâ-umîdî ki ma'lûm kerdem ki murvârîd'est* (ŞG: 289).

Şem'î: *Hergiz ân zevk u şâdî ferâmûş ne-konem ki pendâştem ki gendum-i biryân'est u bâz ferâmûş ne-konem ân telhî vu nâ-umîdî ki ma'lûm kerdem ki murvârîd'est*

Çölde açlıktan ölmek üzere bulunan bir kimsenin bir kese görüp içindekini kavrulmuş buğday zannederek sevinç çığlıkları atması, sonra açıp bakınca inci olduğunu görünce ümitsizlikten yıkılıp çökmesinin anlatıldığı kıssada geçen bu cümle “Asla o zevk ve sevinci unutamıyorum ki zannettim ki kavrulmuş buğdaydır. Yine o acılığı ve ümitsizliği (**unutamıyorum**) ki anladım ki incidir.” şeklinde tercüme edilebilir. Parantez içindeki koyu karakterli olan kısım Şem'î'nin ilavesi olmaktadır. Şem'î metnin anlaşılmasının daha kolay olacağını düşünerek böyle bir şeye teşebbüs etmiş olabilirse de Sûdî'ye göre başta *ferâmûş ne-konem* bulunması ikinci kere tekrar edilmesini gereksiz kılmaktadır.

4.

Sûdî: *Yekî der-sûret-i dervîşân ne ber-sîret-i îşân der-mahfilî nişeste vu şen'atî der-peyveste* (ŞG: 427).

Şem'î: *Yekî der-sûret-i dervîşân ne ber-sîret-i îşân **dîdem** der-mahfilî nişeste vu şen'atî der-peyveste.*

“Dervişlerin özelliklerini taşımadığı halde onların kıyafetlerine giren birisi (**gördüm**) bir meclide oturmuş ve kötü söz söylemeye başlamış.” anlamındaki bu cümleye nüshalarda bulunmayan *gördüm* fiilinin eklenmesi ifadeye bir katkı sağlamadığı gibi cümlelerin selasetini de bozmaktadır.

5.

Sûdî: *Du kes-râ hasret ez-dil be-der ne-reved u pâ-y-ı tegâbun ez-gil ber-ne-y-âyed: Tâcirî keştî-şikeste vu vârisî bâ-kalenderân nişeste* (ŞG: 491).

Şem'î: *Du kes-râ hasret ez-dil be-der ne-reved u pâ-y-ı tegâbun ez-gil ber-ne-y-âyed: **Yekî tâcirî keştî-şikeste **duvum** vârisî bâ-kalenderân nişeste***

Şem'î metne *yekî* (biri) ve *duvum* (ikincisi, diğeri) ibarelerini eklediği için eleştirilmektedir. Ayrıca *duvum* eklendiği için *varisî*'den önce gelen bağlama edatı (vu) kaldırılmaktadır. Buradaki durum şuna benzemektedir. “İnsanların değerini bilmediği iki nimet vardır: Sıhhat ve boş vakit.” cümlesi “İnsanların değerini bilmediği iki nimet vardır: *Birincisi* sıhhat, *ikincisi* boş vakit.” şeklini almaktadır. İtalik olarak gösterilen kısımlar metne bir katkı sağlamadığı gibi gereksiz yere cümleyi uzatmaktadır.

c) Metni Desteklediği Düşünülen Tutarsız İlaveler

Bu tarz ilavelerle metnin daha açık ve anlaşılır hale getirilmesi hedeflenmiş olsa da bazen anlamca tutarsız bir hal alabilmektedir. Bununla ilgili örnekler şunlardır:

1.

Sûdî: *Melik-zâde rûy ez-în suhan der-hem keşîd ki muvâfık-ı tab'eş ne-y-âmed u goft.* (ŞG: 142).

Şem'î: *Melik-zâde rûy ez-în suhan der-hem keşîd ki muvâfık-ı tab'eş ne-y-âmed u **u zecr fermûd u goft.***

“Şehzade bu sözden dolayı yüzünü buruşturdu, çünkü bu söz kendi mizacına uygun gelmedi (**ve onu azarladı**) ve söyledi.” Burada *onu azarladı* kısmı metne ilave edilmektedir. Bir sözden rahatsız olmak o sözün sahibini azarlamayı gerektirmez. Dolayısıyla metne böyle gereksiz ilavelerde bulunanlar Sûdî'ye göre “cemî' nüshalara muhâlif yazmış.” olmaktadır.

2.

Sûdî: *Dervîşî-râ dîdem ki ser ber-âstân-ı Ka'be nihâde mî-nâlîd u mî-goft:* (ŞG: 190).

Şem'î: *Dervîşî-râ dîdem ki ser ber-âstân-ı Ka'be nihâde **bûd u rûy der-zemîn mî-mâlîd mî-nâlîd u mî-goft:***

“Bir dervîşi gördüm ki başını Kâbe'nin eşiğine koyup inliyordu ve şöyle söylüyordu.” şeklinde tercüme edilen bu cümleye Şem'î yukardaki kısmı ekler ve anlam “Bir dervîşi gördüm ki başını Kâbenin eşiğine koymuştu (**ve yüzünü yere sürtüyordu**) ve inliyor ve şöyle diyordu.” şeklini alır. Sûdî bütün şarihlerin bu eklemeyi yaptığını söyledikten sonra onları kitabın maksadını

bozmakla itham ederek şunları söyler: Kâbe'nin eşiği yerden bir adam boyu yüksekliktedir. Başını eşiğe koyan adamın aynı anda yüzünü yere sürmesi mümkün değildir.

Şerh-i Gülîstan'ı baskıya hazırlayanlar Sûdî'nin bu eleştirisini pek beğenmemişler gibi "Acaba ikisi bir anda olmak lazım mıdır" şeklinde bir not düşerler. Yani önce başını Kâbe'nin eşiğine koyup daha sonra yere eğilip yüzünü yere sürebilir şeklinde bir ihtimal düşünerek Sûdî'yi eleştirirler.

3.

Sûdî: *Ey yârân, men ezîn bedraka-i şumâ endîşenâkem ne çunân ki ez-duzdân* (ŞG: 319).

Şem'î: *Ey yârân, men ezîn bedraka-i şumâ endîşenâkterem ne çendân ki ez-duzdân*.

Sûdî "Endîşenâkem yerine endîşenâkterem yazan, edât-ı tafdil ile, hatâsın anlamaz imiş. Çunân ki yerine çendân ki yazması da cemî' nüshalara muhâlifdir." diyerek Şem'î'yi eleştirmektedir.

Şem'î'nin tercih ettiği metnin birinci cümlesi "Ey dostlar! Ben sizin kılavuzunuzdan daha endişeliyim ne şu kadar ki haramilerden." şeklinde tercüme edilmesi gerekir. Dolayısıyla burada *daha endişeliyim* (endîşenâkterem) denilmesi dil açısından doğru olamaz. Sûdî'nin tercih ettiği metin "Ey dostlar! Ben sizin kılavuzunuzdan endişeliyim ne şunun gibi ki haramilerden." şeklinde tercüme edilir ve "Haramilerden korktuğum gibi değil, belki onlardan daha fazla sizin kılavuzunuzdan endişeliyim." anlamı taşır. Herhalde Şem'î cümlenin neticesi olarak ortaya çıkan *daha endişeliyim* anlamından dolayı *endîşenâkterem* şeklini tercih etmiş olmalıdır. Fakat her dilin kendisine has yapısı vardır. Başka dillere kıyasla bu yapının bozulması doğru olmaz.

4.

Sûdî: *Hergiz kesî be-cehl-i hod ikrâr ne-koned meger ân kes ki çun dîgerî der-suhan bâşed henûz tamâm nâ-kerde û suhan âgâz koned* (ŞG: 332).

Şem'î: *Hergiz kesî be-cehl-i hod ikrâr ne-koned meger ân kes ki çun dîgerî der-suhan bâşed henûz tamâm nâ-kerde û suhan âgâz koned ber-cehl-i hod ikrâr kerde bâşed*.

Şem'î cümlenin sonuna "*ber-cehl-i hod ikrâr kerde bâşed*" eklediği için Sûdî'ye göre kendi cahilliğini ikrar eylemiş olmaktadır.

Cümlede geçen *meger* istisna edatıdır ve başında bulunduğu kısım *-den başka* şeklinde tercüme edilir. *Meger* edatının dâhil olduğu kısmı italik karakterle göstererek metni şöyle tercüme edebiliriz: "*Bir adam konuşurken ve henüz sözünü tamam etmemişken hemen söze başlayan kimseden başka* kimse asla kendi cahilliğini ikrar etmez, yani ben cahilim diye söylemez." Aşağıda her iki şarih'in tercümelerine birlikte bakınca Şem'î'nin edatların fonksiyonlarını dikkate almadığı ve kurduğu cümlede gereksiz ilavelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sûdî: Hergiz bir kimse kendi cehline ikrâr eylemez, meger ol kimse ki çün gayrı kimse sözde ola, henûz sözün tamâm eylememiş iken ol, söze başlaya.

Şem'î: Hergiz bir kimse kendü cehline ikrâr eylemez, meger ol kimse kendi cehline ikrâr eyler, çün bir gayrı kimse sözde ola, henûz sözünü tamâm eylememiş, ol kimse söz söylemeğe şürû' eyleye, ol kimse kendü cehline ikrâr itmiş olur.

5.

Turkish Studies

Sûdî: *Tâ hûb u latîf'end duruştı konend u çun duruş şevend telattuf konend u dôstî numâyend* (ŞG: 356–357).

Şem'î: *Tâ hûb u latîf'end duruştı konend u çun duruş şevend çunân ki be-kârî neyâyend telattuf konend u dôstî numâyend*.

Bu ibarede bir zamanlar toplumun belirli bir kesimi tarafından şiir ve nesirde ele alınan *emred* kavramıyla karşılaşırız. Zaten cümle “Emredler hakkında ne dersin.” diye bir soruyla başlamaktadır. Emred henüz sakalı çıkmamış erkek çocuk anlamındadır. Bu soruya Bağdat'ta yerleşen Araplardan biri yukarıda metnini iktibas ettiğimiz cümleyle cevap verir. Sûdî bu ibareye “Güzel ve latîf oldukları zaman sertlik ve kabalık gösterirler, büyüyüp sakalları bittiği zaman ise yumuşak davranırlar ve dostluk gösterirler.” şeklinde anlam verir.

Şem'î ise “*u çun duruş şevend*” (büyüyüp sakalları çıkınca) kısmından sonra “*çunân ki be-kârî neyâyend*” cümlesini eklediği ve “*ancılâyın ki bir işe yaramayalar, yani bûs u kenâr'a yaramayalar.*” anlamını verdiği için Sûdî tarafından “Ziyade yaramaz iş işlemiş.” diye eleştirilir. Burada hem yapılan ekleme, hem de eklenen kısma verilen açıklayıcı anlam müstehcen ve gayri ahlâkî bir fiilden bahsettiği için eleştirilmiş olmaktadır.

d) Yâ Harfi İlavesi

Farsça'da *yâ* ekinin bir hayli fonksiyonları vardır. Bitiştigi ismin sonuna gelip ona *bir* anlamı katınca *vahdet yâ'sı* adını alır. Mesela *merd adam*, *merdî* ise *bir adam* demektir. Şayet bu *bir* kelimesiyle belirsizlik kastedilmişse *tenkîr yâ'sı* adını alır. Buna göre *merdî herhangi bir adam* anlamındadır. Yine isim ve sıfatların sonuna gelerek Türkçedeki *-lık* eki anlamını kattığı zaman *masdar yâ'sı* adını alır. Meselâ *merd insan*, *merdî insanlık* demektir. *Hûb güzel*, *hûbî güzellik* anlamına gelir. Böyle durumlarda kelimenin sonudaki *yâ* harfi *masdar yâ'sı* olarak adlandırılır. Sûdî üç yerde böyle bir ilave yaptığı için Şem'î'yi eleştirmektedir.

1.

Sûdî:

Çu kârî bî-fuzûl-i men ber-âyed

Merâ der-vey suhan goften ne-şâyed (ŞG: 181–182).

“Bir iş ben karışmadan oluyorsa o hususta konuşmak bana yaraşmaz.” şeklinde tercüme edilen beytin birinci mısraını Şem'î “Çünkü benim fuzûlümsüz bir iş hâsıl ola” şeklinde tercüme etmektedir. Şem'î *fuzûl* kelimesinin sonuna *yâ* harfi ilave etmekle hem anlamı hem de vezni bozduğu için “Fuzûl'a bir *yâ* idhâl idüp adını *yâ-i masdar* diyenler ziyâde fotulluk eylemişlerdir ki hazma kâbil degil.” cümlesiyle eleştirilmektedir.

Sûdî *fuzûl* kelimesini İranlıların *masdar* anlamında kullandığını, bununla beraber Sıhah'da *fadale* fiilinin *fuûl* babında *masdarı* bulunmadığını söyler. Bilindiği gibi *masdarlar* semaâdir, yani her *masdar* kalıbı her fiil için geçerli olamaz. Her ne kadar *fuûl* vezninde *masdar* varsa da bu *masdarın fadale* fiili için kullanıldığı sözlüklerde geçmez. Herhalde Şem'î kelimenin İranlılar tarafından *masdar* anlamında kullanıldığını bilmediği için anlamca onu *masdar* haline getirmek istemiş, fakat vezni bozduğunun farkında olmamıştır.

2.

Sûdî: *Der-sîret-i Erdeşîr Bâbekân âmede-est ki hakîm-i 'Arab-râ pursîd ki rûzî çi mâye ta'âm bâyed horden?* (ŞG: 274).

Turkish Studies

Bu cümlede Şem'î *hakîm* kelimesini *hakîmî* olarak yazdığı için Sûdî tarafından “Cemî' nüshalara muhâlif yazdığından gayrı, manâsı yoktur.” şeklinde eleştirilir. Yani bilinen bir Arap hekimine sormuş olmaktadır, yoksa herhangi bir Arap hekimine değil.

3.

Sûdî: *Be-her du şeb iftâr kerdî* (ŞG: 275).

Şem'î'de *iftâr* kelimesi *iftârî* olarak yazılır ve “Her iki gicede *bir iftâr* ider idi.” şeklinde anlamlandırılır. Burada nüshalarda bulunmayan bir şey fazladan yazılmış olmaktadır. İftar etmek yerine bir iftar etmek demek de gereksizdir. Ayrıca “*Yekî za'îf bûd ki be-her du şeb iftâr kerdî vu ân dîger kavî ki rûzî se bâr hordî.*” şeklindeki cümlede *iftar* ve *bâr* kelimeleri arasında bulunan *seci iftârî* demekle kaybolmaktadır.

e) Çoğul Eki İlavesi

Sûdî: *'Ulemâ-râ zer bi-dih tâ dîger bi-hânend u zuhhâd-râ çîzî me-dih tâ zâhid bi-mânend* (ŞG: 251).

Sûdî “*Dîger* yerine *dîgerân* yazup manâsını; tâ kim gayrılar ol riâyeti görüp dahi okuyalar diyen cemî' nüshalara muhâlif yazup maksûda vâsıl olmamış.” diyerek Şem'î'yi eleştirmektedir. Burada şunu söylemek gerekir ki matbu Şem'î şerhinde de *dîger* yazmaktadır. Fakat Şem'î cümlelerin anlamında *dîger* kelimesine *gayrılar* anlamı vermekle o da *dîgerân* şeklini kabul etmiş olmaktadır.

Şem'î: Âlimlere altın vir, tâ ki *gayrılar* ol riâyeti görüp okuyalar ve ilm ü fazl tahsîl ideler ve zâhidlere bir nesne virme tâ zâhid kalalar.

Buradaki yanlış yazma yanlış anlamlandırmayı da beraberinde getirdiği için metnin anlamı da değişmektedir. *Dîger* kelimesinin *artık*, *fazla*, *başka*, *gayrı* gibi birçok anlamı vardır. Sûdî “*dîger* dahi yani ziyâde dimekdir.” diyerek burada bu kelimenin *fazla* anlamında kullanıldığını söyler. Buna göre anlam “Âlimlere altın ver, ta ki ilimde ilerlesinler, bu ihsan sebebiyle daha fazla çalışıp okumaya gayret etsinler. Zahitlere bir şey verme, ta ki zahit kalsınlar.” şeklindedir. Şem'î ise metnin ilk kısmını “Âlimlere altın ver, ta ki başkaları da onlara yapılan riayeti görüp onlar da okusunlar.” şeklinde anlamlandırmaktadır. Üslubun akışı Sûdî'nin anlamını doğruladığı gibi bütün nüshaların *dîger* şeklinde olması da bu anlamın doğru olduğunu göstermektedir.

f) Nîz Edatı İlavesi

Sûdî: *În 'âkıl ne-mî-şevêd u merâ dîvâne kerd* (ŞG: 401).

Şem'î: *În 'âkıl ne-mî-şevêd u merâ nîz dîvâne kerd*

Nîz dahi anlamında bir edattır. Bu edatın eklenmesiyle cümlelerin anlamında “Bu çocuk akıllı olmaz ve (=hâlbuki) beni divane eyledi.” yerine “Bu çocuk akıllı olmaz ve beni **dahi** divane eyledi.” şeklinde bir fark ortaya çıkar. Yani “Başkalarını divane ettiği gibi beni de divane eylemiş.” demektedir. Burada *nîz* (dahi) edatının fazla olduğu aşikârdır.

V) Nüsha Tercihî İle İlgili Eleştiriler

Herhangi bir metni şerh eden kişinin ilk olarak yapması gereken şey mevcut nüshalardan hangisinin daha sağlam ve tutarlı olduğunu tespit etmektir. Yoksa yanlış bir nüsha tercih edilince verilen anlam da hatalı olacaktır. Bazen nüshalar arasında anlamca birbirine yakın kelimelerin kullanılmasıyla farklar oluşabilir. Bu durumda daha uygun nüshanın tercihi için şarihlin dikkatli olması gerekmektedir. Sûdî bu hususta dikkat etmeyen şarihleri “evlâ ve ensebi bilmez imiş.” diyerek eleştirir. Bu tarz yanlışları üçe ayırmak mümkündür.

a) Fasit Nüshayı Tercih Etmek

Şem'î var olan nüshalardan birini tercih etse de anlam bakımından tercih ettiği nüshanın kabul edilebilmesi mümkün değildir. Sûdî iki yerde Şem'î'yi böyle bir tercihten dolayı eleştirir.

1.

Sûdî:

Rûzî ez-dest-i gofteneş zinhâr

Çend ezân rûz kerdem istigfâr (ŞG: 350).

Şem'î:

Rûzî ez-dôst gofemeş zinhâr

Çend ezân rûz kerdem istigfâr

Ez-dest-i gofteneş ibaresi Sûdî şerhinde tamlama olarak kabul edilir ve *ona yani canana söylemek elinden, yani niçin sevgiliye söyledim diye* anlamlandırılır. Şem'î'de *ez-dest-i gofteneş* yerine *ez-dôst gofemeş* geçer. Bazı nüshalarda bu şekilde bulunduğu söyleyen Sûdî "Tab'ında zerre mikdârı istikâmeti olan kimse bilür ki ol nüsha fâsiddir." diye söyler. Her iki şarihin beyte verdiği anlamlar şöyledir:

Sûdî: Bir gün cânâna senin elinden zinhâr yani amân didigimden, ol günden beri niçe kere bu sözden istigfâr eyledim. Yani niçün cânâna amân elinden didim diyü peşmân oldum.

Şem'î: Bir gün dosttan yine dostu zinhâr didim, yani el-amân senden ki bana bu kadar cefâ idersin didim. Edebsizlik itdim diyü ol günden beri ne kadar istigfâr itdim.

Şem'î'nin tercih ettiği nüshaya göre birinci mısraın anlamı "Bir gün dosttan ona zinhâr dedim." şeklindedir. Böyle bir yapı verilmek istenen anlamı karşılamadığı için "Bir gün dosttan yine dostu zinhâr didim." şeklinde tercüme edilmiştir.

2.

Sûdî:

Yâ nâzıran fihi sel bi'llâhi merhameten

'Ale'l-musannifi ve'stağfir li-kâtibihi (ŞG: 511–512).

Şem'î *sel bi'llâhi* yerine *seli'llâhe* yazar. Sûdî'ye göre bütün şarihler hiçbir nüshada olmayan bu şekli yazmakla vezni bozmuşlardır. Çünkü bu şiir "bahr-i basît-i müsemmendir ki üçüncü cüz'i sâlimdir, yani müstef'ilün." diye söylemektedir. Bu da şarihlerin Arapça şiirin veznini tayin etmekte eksiklikleri olduğunu gösterir. Anlamca her iki şekil arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır.

b) Anlamca Daha Uygun Nüshayı Tercih Etmemek

Bu tarz nüsha farklılıkları birbirine yakın anlamlı kelimelerden teşekkül etmiştir. Bu durumda şarihe düşen görev daha belirgin ve münasip kelimelerin bulunduğu nüshayı esas almaktır. Sûdî dört yerde Şem'î'yi daha tutarlı ve sağlam nüshayı tercih etmediği için eleştirmektedir.

1.

Men ân mürem ki der-pâyem bi-mâlend

Ne zenbûrem ki ez-nîşem bi-nâlend (ŞG: 270).

Turkish Studies

Sûdî: Ben o karıncayım ki insanlar beni ayaklarıyla çiğnerler. Ben o arı değilim ki insanlar *iğnemden* feryat ederler. Yani mazlumların kendisinden feryat ettiği bir zalim değilim, belki ayak altında ezilen bir karınca gibiyim.

Sûdî *ez-nîşem* yerine *ez-destem* yazdığı için yani *iğnemden* yerine *elimden* yazan nüshayı tercih ettiği için “evlâ ve ensebi bilmez imiş.” diye Şem'î'yi eleştirmektedir. Her iki nüsha aynı mesajı verse de beyitte *zenbûr* (arı) kelimesi geçtiği için *nîş* (iğne) kelimesinin tercihi daha uygun olacaktır.

2.

Ger Tatar bu-kşed ân muhannes-râ

Tatarî-râ diger ne-bâyed kuşt (ŞG: 284).

Şem'î'de *diger* yerine *bedân* bulunmaktadır. Sûdî bu şekli sağlam nüshalara muhalif sayarak eleştirir. Her iki şarihin verdiği anlamda belirgin bir fark bulunmamaktadır.

3.

Rûy-ı tama' ez-halk bi-pîç er merdî

Tesbîh-i hezâr dâne ber-dest me-pîç (ŞG: 432).

Şem'î'de *ber-dest* yerine *der-dest* bulunmaktadır. Her ikisi anlamca birbirine yakın olsa da Sûdî “Bütün nüshaların *ber-dest* şeklinde olduğunu, anlamın da bunu gerektirdiğini, *dert-dest* yazanların muhalif yazdığını” söyleyerek Şem'î'yi eleştirir. Sûdî “Bin dâneli tesbîhi eline alup çevirme.” derken Şem'î “Bin daneli tesbîhi elinde çevirme.” demektedir. Yani biri *eline alup çevirme*, diğeri *elinde çevirme* diye anlam verirler.

4.

Ecell-i kâ'inât ez-rûy-ı zâhir Âdemî'st u ezell-i mevcûdât seg u be-ittifâk seg-i hak-şinâs bih ez-Âdemî-yi nâ-sipâs (ŞG: 498).

Şem'î'de “*ez-rûy-ı zâhir*” yerine “*be-ittifak*” geçer. Sûdî, yanımızda olan bütün metinlerde “*ez-rûy-ı zâhir*” şekli bulunmaktadır der. Sûdî bu metnin sağlamlığının gerekçesi olarak “Zahire göre en değerli varlık insandır. Allah katında insandan değerli varlığın olması mümkündür, dolayısıyla “*ez-rûy-ı zâhir*” kaydı daha uygundur.” diye söyler. Şem'î'nin tercih ettiği nüshaya göre cümlenin ilk kısmının anlamı “Varlıkların en şerefli akıllıların ittifakıyla sabit olduğu gibi insandır.” iken Sûdî'nin tercih ettiği nüshaya göre anlam “Varlıkların en şerefli zahire göre insandır.” şeklindedir.

c) Anlamca Doğru Fakat Sahih Nüshalarda Bulunmayan Şekli Tercih Emek

Bu durumda tercih edilen nüsha doğru bir anlam taşısa da sahih nüshalarda bulunmayan bir metin tercih edildiği için yanlış yapılmaktadır. İki yerde bu tarz durumla karşılaşırız.

1.

Sûdî:

Çun be-dunyâ-yı dîn furûd âmed

Be-'asel der bi-mând pây-ı meges (ŞG: 250).

Şem'î'nin tercih ettiği nüshada *pây-ı meges* yerine *hemçu meges* bulunmaktadır. Sûdî “Bu şekilde yazanlar nüshalara muhalif yazdıklarından başka ayrıca bir anlam da çıkmaz.” diyerek Şem'î'yi eleştirir.

Fark “sinek ayağı balda kaldığı gibi” yerine “sinek balda kaldığı gibi” olmasıdır. Her iki şekil anlam açısından belirgin bir farklılık göstermez. Sûdî'nin “böyle yazmakla bir anlam da çıkmaz.” sözüne karşı eseri baskıya hazırlayan “Bir anlam çıkar, fakat Sûdî'nin tercih ettiği hayal yoludur.” diye bir açıklama getirmektedir.

2.

Sûdî: *Dervîşî-râ şenîdem ki der-âteş-i fâka mî-sûht u hurka ber-hırka mî-dûht* (ŞG: 271).

Şem'î'de *hurka ber-hırka* yerine *ruk'a ber-hırka* bulunmaktadır. Anlam açısından bir problem bulunmamaktadır. Ruk'a yama anlamındadır. Sûdî'ye göre buradaki *hurka* da pâre (yama) anlamındadır. O, Şem'î'yi nüshalarda bulunmayan bir şeyi yanından yazmakla eleştirir.

VI) Nâ Yerine Bî Yazılması İle İlgili Eleştiriler

Farsça'da başında bulunduğu kelimeye olumsuzluk anlamı katan *nâ* ve *bî* ön ekleri farklı yerlerde kullanılır. Söz gelimi *bî-çâre* yerine *nâ-çâre* denilmediği gibi *nâ-mütenâhî* yerine de *bî-mütenâhî* denilmemektedir. Sûdî bu durumu “bî esmâ-i cevâmide ve esmâ-i mesâdire mahsûsdur, müştakkâta dâhil olmaz.” (ŞG: 231) cümlesiyle ifade eder. Yani *bî* türememiş kelimelerin ve masdarların başına getirilen bir olumsuzluk ekidir. Türemiş kelimelerin başına getirilemez. Sûdî iki yerde bu ekleri yanlış kullandığından dolayı Şem'î'yi eleştirmektedir.

1.

Zebân-ı tâ'inân der-hakk-ı û dirâz ki hem-çunân ber-kâ'ide-i evvel'est u zuhd u salâheş nâ-mu'avvel (ŞG: 230-231).

Burada Sûdî, Şem'î'yi *nâ-mu'avvel* yerine *bî-mu'avvel* yazdığı için eleştirir. Çünkü *bî* camid (türemeyen) isimlerin başına getirilir, hâlbuki *mu'avvel* türemiş bir kelimedir, tefîl babından ism-i mefûldür, dolayısıyla *nâ-mu'avvel* şekli kullanılmalıdır.

2.

Her ki derîn kisve tahammul-i nâ-murâdî ne-koned mudde'i'st u hurka ber-vey harâm (ŞG: 259).

Şem'î *nâ-murâdî* yerine *bî-murâdî* yazdığı için “*nâ* ile *bî*'nin istimâllerinden âgâh degil.” diye eleştirilmektedir. Burada da aynı durum sözkonusudur.

VII) Diğer Yanlışlarla İlgili Eleştiriler

Sûdî ayrıca Şem'î'yi bitişik zamirleri yanlış yazmak, şart edatı yerine *geh* yazmak, *û* yerine *ân* yazmak, yer adını yanlış yazmak, *çunân* yerine *çendân* yazmak, *'Arab* yerine *A'râb* yazmakla eleştirmektedir. Bunların geçtiği yerler şöyledir:

1.

Sûdî:

Ger be-hûn rîhtenet ber-hîzend

V'er be-bed hâstenet bi-nşînend

Nîk bâşî vu bedet gûyed halk

Bih ki bed bâşî vu nîket bînend (ŞG: 231–232).

Şem'î:

Geh be-hûn rîhtenem ber-hîzend

Turkish Studies

Geh be-bed hâstenem bi-nşîmend

Nîk bâşî vu bedet gûyend halk

Bih ki bed bâşî vu nîket bînend

Yukarda tekil fiilin çoğul yazılmasıyla ilgili eleştiriler kısmında ikinci beyit zikredilmişti. Burada bu kıtada yapılan iki yanlışlık ele alınacaktır. Bunlardan birisi bitişik zamirlerin yanlış yazılması, diğeri şart edatı yerine *geh* yazılmasıdır. Sûdî şerhinde bu iki beyte verilen anlamı şöyle sadeleştirebiliriz:

İnsanları şikâyet eden dervişe şeyhi şöyle söyler: Şayet halk senin kanını dökmeye kalkarlarsa, yani sana zulm etmek isterlerse ve şayet senin kötülüğün için oturlarsa, yani sana kötülük yapmak için bir araya gelseler (**çok önemli değil. Çünkü**) sen iyi bir kimse olup da halkın seni kötü zannetmeleri ve senin için yaramaz bir kimsedir demeleri onların seni iyi birisi zannedip de aslında senin yaramaz bir kimse olmandan daha iyidir.

Sûdî'nin verdiği anlama göre de parantez içinde gösterdiğimiz takdirler (cümlede söylenmeyen kısımlar) düşünülebilir. Fakat Sûdî böyle bir takdir düşünmeyerek birinci beyti şart cümlesi olarak kabul ederek bir sonraki beyitteki cümleye bağlar. Şem'î ilk beyti yukardaki şekilde okuyarak şart cümlesi olarak düşünmez ve anlamın tamamlanması için söylenmemiş fiiller takdir ederek beyti şöyle anlamlandırır:

Şem'î: “Gâhî benim kanım dökmeye kalkarlar yani beni helâk itmege kasd iderler diyü şikâyet idersin. Gâhî benim aybımı talep itmege oturlar yani beni gıybet ve mezemmet iderler deyü bî-huzûr olursın.” İkinci beytin anlamında herhangi bir yanlışlık bulunmadığı için Şem'î'nin verdiği anlam zikredilmeyecektir.

Şem'î'nin birinci beyti anlamlandırırken söylediği *şikâyet edersin* ve *bî-huzûr* olursun fiilleri beyitte bulunmamaktadır. Fakat beyit şart cümlesi olarak düşünülmediği ve bir sonraki beyitle bağlantısı koparıldığı için zorunlu olarak böyle bir anlamlandırmaya gidilmiş olmaktadır. Ayrıca *rîhten* ve *hâsten* masdarlarının sonunda *-et* (sen) zamiri değil de *-em* (ben) zamiri koyarak anlamı bozmaktadır. Çünkü burada konuşan kişi dervişin şeyhidir. Dolayısıyla “senin kanını dökmeleri” demesi gerekir, şeyhin “benim kanımı dökmeleri” söylemesi sözkonusu olamaz. Fakat Şem'î metinde olmayan *şikâyet edersin* fiilini kullanmakla bu zamirleri yine şeyhe bağlamaktadır. Sûdî “V'er iki mîsrâ'da bile edât-ı şart yerinedir. Geh yazanlar ve iki masdarın âhirinde tâ-i hitâb yerine mîm-i mütekellim yazanlar sahîh nüshalara muhâlif yazdıklarından gayrı akl-ı selîmi ve tab'-ı müstakîmi olan bilür ki manâ ciheti ziyâde rekîk olur.” diye Şem'î'yi eleştirmektedir.

2.

Sûdî: *Yârân irâdet-i men der-hakk-ı û ber-hilâf-ı 'âdet dîdend* (ŞG: 226–227).

Şem'î: *Yârân irâdet-i men der-hakk-ı ân ber-hilâf-ı 'âdet dîdend*.

Sûdî “*Der-hakk-ı û* yerine *der-hakk-ı ân* yazan *û* ile *ân*'ın manâlarını bilmez imiş diyerek yanlış yapıldığından bahseder. Burada anlamca fazla bir farklılığa sebep olmayan değişiklikler sözkonusudur. *û* ile *ân* birbiri yerinde kullanılabilirse de herbirinin farklı kullanımları vardır.

3.

Sûdî: *Sâlî ez-Belh bâ-Şamiyânem sefer bûd u râh ez-harâmîyân ber-hatar* (ŞG: 421).

Şem'î *Şamiyân* yerine *Hemedan* yazdığı için “Ahvâl-i kâinâtdan hiç haber-dâr değil imiş, zîrâ Belh'den Hemedân'a dek sâfi Acemdir, gayrısı degildir.” cümleleriyle eleştirilmektedir. Sûdî'ye göre *Şamiyân*, Hint sınır boylarında bir ülkenin ismidir. Hikmet İlaydın (1991: 377) *Gülîstan* tercümesinde bu kelimeyi Fransız şarkiyatçısı Defrémerry'ye uyararak *Bâmiyân* şeklinde

Turkish Studies

okuduğunu ve W. Barthold'un İslam Ansiklopedisi Bâmiyân maddesinde bu yerin Hindu-Kuş'ta bulunan bir şehir olduğunu söyler. Sûdî'nin *Şâmiyân* şeklinde yazması tartışmalı olsa da bunun Hint sınır boylarında bir yer ismi olduğunu söylemesi doğru bir tespittir ve her halükârda *Hemedân* şeklinde yazılması yanlış olmaktadır.

4.

Sûdî: *Ey yârân, men ezîn bedraka-i şumâ endîşenâkem ne çunân ki ez-duzdân. Çunân ki hikâyet konend ki 'Arabî-râ diremî çend gird âmede bûd, şeb ez-teşvîş-i Lûriyân der-hâne tenhâ hâbeş ne-burdî* (ŞG: 319).

Şem'î: *Ey yârân, men ezîn bedraka-i şumâ endîşenâkterem ne çendân ki ez-duzdân. Çunân ki hikâyet konend ki A'râbî-râ diremî çend gird âmede bûd, şeb ez-teşvîş-i Lûriyân der-hâne tenhâ hâbeş ne-burdî*

Yukarda metni desteklediği zannedilen tutarsız ilaveler konusunda *endîşenâkem* yerine *endîşenâkterem* yazılması konusu ele alınmıştı. Burada *çunân* yerine *çendân* yazılması ve *'Arabî* yerine *A'râbî* yazılmasına temas edilecektir. Sûdî “Çunân ki yerine çendân ki yazması da cemî' nüshalara muhâlifdir. 'Arab yerine A'râb yazması da cemî' nüshalara muhâlifdir.” diyerek Şem'î'yi eleştirmektedir.

Çunân şöylece, şunun gibi anlamına gelir, çendân ise o kadar anlamında kullanılmaktadır. Birbirine yakın anlamları olsa da her ikisinin farklı kullanım alanları vardır. Sûdî bütün nüshalarda *çunân* şeklinde geçtiği için Şem'î'yi eleştirmektedir. Ayrıca *'Arab* şehirde yaşayan Araplara, *A'râb* ise çölde yaşayan Araplara verilen addır. Burada da Şem'î bütün nüshalara muhalif yazmakla eleştirilmektedir.

Bir Öneri

Sûdî'nin şerhe esas aldığı nüsha ile elektronik ortamda bulunan Gülistan nüshaları arasında bir hayli fark bulunmaktadır. Bu farkların bir kısmı Sûdî'nin şiddetle eleştirdiği hususlar arasında yer alır. Burada Sûdî şerhinde aşağıdaki kıtada geçen *medfûn* kelimesinin bu sitelerden birinde⁴ *medfûk* olarak yazılmasıyla ilgili görüşümüzü belirteceğiz.

Ferâmûşet ne-kerd İzid der-ân hâl

Ki bûdî nutfe-i medfûn u medhûş

Revânet dâd u tab' u 'akl u idrâk

Cemâl u nutk u re'y u fikret u hûş

Deh enguştet muretteb kerd ber-kef

Du bâzûyet murekkeb sâht ber-dûş

Kunûn pindârî ey nâ-çîz-himmet

Ki hâhed kerdenet rûzî ferâmûş (ŞG: 411–412).

Kıtanın anlamı şöyledir: Allah seni gizli ve dehşete düşmüş bir nutfe iken unutmadı ve o nutfeye (sperm hücrelerine) yani sana can, akıl, anlayış, güzellik, konuşma yeteneği, görüş yani tedbir ve fikir verdi. Eline on adet parmak takıp düzenledi ve iki omuzuna iki bazu verdi, yani sana iki kol verdi. Ey himmetsiz kişi! Seni nutfe halinde iken unutmayan

⁴ <http://www.farsdili.com/kitap/golestan.pdf>

ve sana yukarda sayılan nimetleri veren yaratıcının senin rızkını unutacağını mı zannediyorsun?

Rıfat Bilge Gülîstan tercümesinde (1971: 479–480) ilk beyte “Sen ana karnında akılsız, fikirsiz bir damlacık koyu su iken Cenabı Hak seni o halde unutmadı.” anlamı verir. Tabii ki burada “ana karnı” ifadesi mütercimim kendi yorumudur. Hikmet İlaydın ise ilk beyti (1991: 226) “Kendini bilmeyen gizli bir nutfeyken dahi Tanrı seni unutmadı.” şeklinde anlamlandırır. Bu son derece serbest bir tercümedir ve bu tercümede geçen “gizli” kelimesi şiirde geçen “medfûn” kelimesinin karşılığı olarak konulmuş olmalıdır.

Sir Edwin Arnold'un İngilizce Gülîstan tercümesinde birinci beyit şöyle tercüme edilir:

Yazed has not forgotten thee at the time

*When thou wast sperm, **buried**, insensible.*⁵

Burada da medfûn yazılan nüshanın esas alındığı görülmektedir. Çünkü tercümede geçen *buried* defnedilmiş (medfûn) anlamındadır.

Sûdî *medfûn* kelimesine “babanın belinde gizli” *medhûş* kelimesine “akıl sahibi olmayan (lâ-ya'kıl)” anlamı vermektedir. Gayet tabiidir ki *medfûn* kelimesi tercih edilince *medhûş* kelimesine de böyle bir anlam verilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Hâlbuki *medhûş* kelimesinin öncelikli anlamı dehşete kapılmış demektir. *Medhûş* kelimesine kendi anlamı dışında başka anlamlar yüklemek için yukarda bahsedilen sitede bulunan Gülîstan metninde *medfûn* kelimesi yerine *medfûk* kelimesi bulunması bu hususta bize yardımcı olabilir.

Medfûk atılan, fırlatılan anlamına gelmektedir ve Tarık suresinde insanın yaratıldığı nutfe için kullanılan bir sıfat olarak zikredilmektedir. Ayetlerin anlamı şöyledir: “İnsan neden yaratıldığına bir baksın: Atılan bir sudan (min mâin dâfik) yaratıldı.” (Tarık/5–6). Ayette geçen *dâfik* kelimesi yerine Gülîstan'da *medfûk* kelimesinin kullanılması ile ortaya çıkan farklılığın giderilmesi için Hak Dini Kur'an Dili müellifinin verdiği gramatikal açıklamalara bakmak gerekir. Müellif şunları söyler:

Defeka fiili, dökmek, atmak anlamında geçişli bir fiil olduğu için suyun (nutfenin) niteliğinin medfûk veya mündefik (atılan veya dökülen) olması gerekirken ayette dâfik (atan) denilmesi kuşkusuz çok dikkat çekicidir. Bu husus için üç farklı yorum yapılmıştır.

1. İsm-i fâiller nisbet manası taşıyabilir, dâfik dâfikli yani medfûk anlamında kullanılabilir.

2. Mecaz yoluyla ism-i mefûlden ism-i fâil ile tabir edilebilir. Mesela “sırrun kâtimun” gizleyen sır değil gizlenen sır anlamındadır. Arapça'da bu tarz kullanımlar bulunmaktadır.

3. Defeka fiili aynı zamanda dökülmek anlamında da kullanılmaktadır (Yazır 1973: 5703).

⁵ http://iec-md.org/IECE/cultural/saadi_gulistan_arnold_ch_7.html

Dolayısıyla Sa'dî'nin *medfûk* kelimesini kullanması ayette kullanılan *dâfik* kelimesiyle kastedilen anlamla birebir örtüşmektedir. O halde “*Ki bûdî nutfе-i medfûk u medhûş*” mısraında geçen ve nutfenin birinci sıfatı olan *medfûk* kelimesi insanın belinden hızla fırlatılıp dışarıya atılan anlamında olunca *medhûş* kelimesi de böyle fırlatılıp atılan birisinin kapılacağı dehşet durumunu ifade için tam yerinde olmaktadır. Bütün bunların neticesi olarak *medfûk* kelimesinin *medfûn* kelimesine nispetle ifadenin akışına çok daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Eski imlâda kâf ile nûn harfinin şeklen birbirine benzediği ve müstensihin *medfûk* kelimesinin anlamını bilmemesi sonucu onu *medfûn* olarak okumuş ve öylece yazmış olabileceği güçlü bir ihtimal olarak dikkate alınması gerekir. Şayet Sûdî *medfûk* yazan nüshayla karşılaşsaydı mutlaka ona temas eder ve bu nüshanın doğru olup olmayacağını tartışır ve kanaatimize göre Sûdî bu tartışmanın sonunda tercihini *medfûk* kelimesinden yana kullanırdı.

Sonuç

Şem'î her ne kadar Farça bir hayli eserlere şerh yazsa da metin tespiti hususunda bir hayli hataları bulunan bir şarih olarak karşımıza çıkar. Sağlam bir metin tespitindeki başarısızlık zorunlu olarak anlamlandırmaya da yansiyacaktır. Ayrıca doğru metni anlamlandırmadaki eksikliği esas metne müdahale ile gidermeye çalışmak ise son derece tehlikelidir. Şem'î'de bunun her ikisi de görülmektedir. Şem'î'nin Şerh-i Gülistan'ını şerh kategorisine sokmak da doğru değildir. Bu eser çok kısa açıklamalar dışında gayet kısa, bazen kapalı, ne söylemek istediği anlaşılmayan, bazen de yanlış anlamları bünyesinde barındıran basit bir tercüme özelliği gösterir. Şem'î her ne kadar yorumlarında tasavvufu ön plana çıkaran bir şarih olarak görünse de Gülistan metni tasavvufi açıdan farklı şekilde yorumlanabilecek bir özellik göstermez. Sûdî şerhi ise bu sahada yeterliliğini ispat etmiş, okuyucuyu ikna eden ve güçlü dil mantığına sahip, yorumlara dalmayan, sadece metni dilin kuralları ve mantığına göre anlamlandırmaya çalışan bir eser özelliği taşır. Eski edebî metinlerdeki Farsça kısımların tercümelelerinde görülen yanlışlıkların bertaraf edilmesi ve şerh geleneğiyle ilgili çalışma yapmak isteyenlere bir kılavuz olması için Sûdî'nin şerhle ilgili bütün eserlerinin en kısa zamanda okuyucularla buluşturulması gerektiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- CANPOLAT Hülya (2006). **Sa'dî'nin Gülistan Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGİN Muharrem (1985). **Türk Dili**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GÖLPINARLI Abdülbaki (1989). **Hafız Divanı**, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: MEB Yayınları.
- Gülistan <http://www.farsdili.com/kitap/golestan.pdf>
- HOCA, Nazif M. (1980). **Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni**, İstanbul: İÜ Şarkiyat Enstitüsü.
- KAYA İbrahim (2008). **Sûdî Şerh-i Divan-ı Hafız: Kelimeler-Remizler-Kavramlar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- ÖZTÜRK Şeyda (2010). “Şem'i maddesi” **DİA**, C. 38, İstanbul: İsam Yayınları, s. 503–504.
- ÖZTÜRK Şeyda (2011). **Şem'i Efendi ve Mesnevi Şerhi**, İstanbul: İsam Yayınları.
- Sa'dî (1971). **Bostan ve Gülistan**, (çev. Rifat Bilge), İstanbul: Meral Yay.

Sa'dî (1991). **Gülîstan**, (çev. Hikmet İlaydın), İstanbul: MEB Yayınları.

ŞDH Sûdî (1288). **Şerh-i Divan-ı Hafız I, II, III**, İstanbul.

ŞG Sûdî (1293). **Şerh-i Gülîstan** (Şem'î şerhiyle birlikte). İstanbul

The Gulistan of Sa'di Sheikh Muslih-uddin Sa'di Shirazi (Translated by Sir Edwin Arnold)
http://iec-md.org/IECE/cultural/saadi_gulistan_arnold_ch_7.html

YAZIR Hamdi (1973). **Hak Dini Kur'an Dili C. VIII**, İstanbul: Eser Kitabevi.